

ЛИСТИ

ДО ПРИЯТЕЛІВ

**LETTERS
TO
FRIENDS**

Листи до ПРИЯТЕЛІВ

LETTERS TO FRIENDS

Листи до ПРИЯТЕЛІВ

LETTERS TO FRIENDS

1957—1958 Мистецькі обкладинки Зенона Голубця 1959—1960

З М І С Т

„Звізда їм ся об'явила” (передова)	1
Юрій Дивнич: Від тюрми — до могили народів	3
Йосип Гірняк: Лесь Курбас і світовий театр	5
Остап Тарнавський: Людське життя — це шукання правди....	12
З мистецького життя:	
М. Бутович: На виставці	19
С. Гординський: Виставка Крука і Борачка	22
Вільна трибуна критики:	
Юрій Лавріненко: Знаки оновлення	23
Вадим Лесич: Андіївська, Килина, Юрій Тарнавський....	26
З світу науки:	
Л. Дражевська: З нотаток про наукове життя на Україні	29
Роман Савицький (мол.): Українські музики в чужих	
енциклопедіях	32
„Економічна теологія”	35
М. І.: Fiat Europa	40
Р. Срібний: В нашому світі: події, коментарі (Річниця Шап-	
кевича, Після 5-ої Сесії УНРади, З московської чаші,	
Приниження)	49
М. Шлемкевич: Від ідеї до дії	53
З книжок і з преси (Творити екзильні уряди; „Нарід бара-	
нів”; „Міст понад Дріну”; Бодай трішки ненормальности;	
Мемуари й історія)	56
„Чому?”	62
„Збірне Меценатство”	64

„ЗВІЗДА ЇМ СЯ ОБ'ЯВИЛА“

(З коляди: „Бог Предвічний”)

І нам, людям 20-го століття, об'явилася дивна зоря. Своїм огненним хвостом вона зачепила 1945 року Гірошіму в Японії, а кілька місяців тому потрясла полярною „Новою Землею” і злякала світ своїми віщуваннями.

Зоря любови до людей і їх душевної обнови над Вифлєсмом, і зоря загину людства від атомових бомб. Так протиставить ті два дива уява, що не вникає глибше в їх суть і значення. А тимчасом між ясною Вифлєсмською зорею, про котру говорить релігія і котру оспівують колядки, і між зорею атомових вибухів, що її створила і про її можливості пророчить сучасна наука, — є глибоке споріднення. Так як і між релігійністю людини й її наукою немає неминучих зударів, навпаки, є спільні скерованості, народжені з спільної їх батьківщини: — людської душі.

Вже навіть той звичайний, досить поверховний погляд зближує ті два дива, ті два об'явлення. І Вифлєсмська зоря не була заповіддю тільки спасення, але і прокляття людини, яка не йтиме дорогами просвітленими нею. А спасення в простодушній мрії іноді знижується до вічного щастя, в якому душа після смерті мала б плавати в усіх благадях, яких не зазнала на цьому світі. Кант називав таку мрію й таке уявлення вічного життя — „евдаїмонізм для мас”, вченням про щастя для мас...

Подібно і зоря 20-го століття, що її завішує наука над переляканим світом, віщує — знову за досить упрощеними мріями і думками — то щастя небувалого достатку, розкішного життя в матеріяльній обильності, то загибель, якщо люди нерозумно покористуються розкритою силою. Тут, як і там, вибір між щастям уживання і прокляттям-смертю.

Всі ті думки й погрози забувають про глибокі притаманності людини, тільки людини. Щастя, хай і як витонченого, заспокоєння це не те, що основно відрізняє людину від інших творинь. Бо й тварина мріє, якщо можна так висловитись, про щастя вдоволеної ситості, і тварина втікає від небезпеки і — знову висловлюючись образно — тварина лякається привида смерті. Але одного не знає вона: — неокресленої туги в далечінь, закоханості в безконечні дороги і безбережність небесної блакиті, туги за вічністю. Тварина всім своїм єством у цьому доторкальному, конкретному світі. Якщо голод чи спрагу можна назвати тугою, то тільки така туга знайома тварині. Аж людина в повному цього слова значенні знає чисту тугу, яка каже їй виходити поза себе,

вище себе, в безконе́чність і ві́чність; тільки людина знає ту тугу, якої недосяжну ці́ль і ві́чне сповнення називає вона Богом.

Оця неозначена туга і зроджена нею тривога людини — це спільне джерело і релігійного почування і патосу наукового пізнання. Тій тузі людини об'явилася зоря Вифлеємська, і їй, тій тузі, розкрились таємні сили атомового ядра. А суперечності і ворожнеча між тими двома, релігійним і науковим, об'явленнями починаються там, де висихає їх спільне джерело, туга за безконе́чністю і ві́чністю. Тоді релігійність перестає бути справою цілої душі, її глибин, а стає тільки раціональним вченням, приписаним обрядом, організацією. Тоді наука, забуваючи дальину свого призначення і вічну свою неготовість, впевняє, що вона вже посіла ключі розуміння життя і спожила овоч із дерева знання добра і зла, і вже нічого поруч себе, як тоталітарний володар, не признає.

В Україні під гаслами науки, пізнання, що розкриті пророками Марксом і Леніним, а тепер є в повному посіданні кожноразової президії Ц. К. компартії, вбивають людину, найглибше в ній і найсутніше: тугу до безконе́чності і тривогу за людське в людині, що не вичерпується економічними і політичними питаннями. В західньому світі вбиває людину в людині багатство, що вже й Вифлеємську зорю робить тільки реклямовою вивіскою сезонного бізнесу.

В тій преісподні приниження кожного року Вифлеємська зоря пригадує нам далеке, людське призначення. І стіл заставлений традиційними стравами, і п'янке вино, і усміхи любих очей — все це дорогі речі і зрікатись їх не будемо. Але освячення їм і глибший сенс дає те даліше і глибше, в яке встелені наші дні. Вічна мрія і туга науки відкрити таємниці того невідомого, і тільки символами цього намагання є зоря 20-го століття: атомові розряди. Вічною мрією і посяганням релігійної туги є приблизитись до того дальшого, вищого, вічного, якого християнським символом є Вифлеємська зоря над вертепом Бога, народженого в людині.

З РІЗДВОМ ХРИСТОВИМ І НОВИМ РОКОМ

в'їтаємо наших Приятелів, Співробітників — авторів, Членів Збір-ного Меценатства, Передплатників, Читачів.

Веселих Свят, щасливого Нового Року! І добрих вісток із України!

ВІД ТЮРМИ — ДО МОГИЛИ НАРОДІВ

У 85-ту річницю закону про заборону українства 22-ий з'їзд КПРС схвалив програму „стирання” неросійських націй СРСР.

Шевченкове століття збіглося в часі з 85-літтям таємного закону 1876 року про заборону української культури й мови і з оголошенням закону-двадцятирічної програми КПРС, яка одверто готує похорони культур і мов української та інших неросійських націй СРСР.

Окупант у своїй програмі одверто проклямував, поруч із остачиним „стиранням класових граней”, також „стирання національних различий, в особенности языковых различий”, хоч визнає, що це останнє — „значительно более длительный процесс, чем стирание классовых граней”. Закон-програма КПРС проклямує також „общую для всех советских наций интернациональную культуру” і, звичайно, „единое централизованное государство”. Автори програми не приховують свого вдовolenня наслідками попереднього вікового поліційного нищення і „стирання” підневольних неросійських націй, і від захоплення де-що перебільшують їх. Коли в програмі записано: „Русский язык фактически стал общим языком... всех народов СССР”, то Хрущов у доповіді на 22 з'їзді своєї партії заявив, що „русский язык стал вторым родным языком” усіх неросійських націй СССР. А щоб це перебільшення покритися як найскоріше з дійсністю, програма узаконює насильне вимішування складу населення республік, „постоянный обмен кадрами между нациями”.

Останні роки (1957-61) показали, що це жадні жарти, а програма в дії. Саме тепер, коли Москві подають із зовні надії, нібито вона може юридично закріпити за своєю імперією нації „соціалістичного табору”, комуністичні диктатори захотіли завершити діло вікових утисків, діло закону 1876 року і діло Сталіна (під димовою заслоною деєталінізації!). „Праця” йде повною парою ось уже яких чотири роки: депортація української молоді на різні „цїлини”, русифікація шкіл, систематичне обрізування тиражів українських (як і білоруських) книг та журналів (зокрема за час з 1959 року тиражі дитячих книг — без підручників — зменшені вдвічі!), обмежування числа перекладів на українську мову творів світових класиків і сучасних авторів, заміна того всього російськими виданнями, — усього не перелічимо.

Від указу Петра I-го (5 жовтня 1720) минуло 240 років. Від указу Олександра II-го (30 травня 1876) минуло 85 років. Від початку терористичної оргії часів Сталіна минуло понад 30 років. Автори двадцятирічної програми побудови російського наці-комунізму вважають, що жертви цього безпрецедентного геноциду вже досить вимучені і знекровлені, щоб можна було перейти від тюрми й концтабору народів до могили народів.

Безцеремонність і брутальне нахабство верховодів Москви побиває власні рекорди і щодо методів своїх дій, і щодо їх маскування. Старі методи, як от тасмність царських заборон українства, насаджування антисемітизму, як громозводу для гніву народів, — тепер доповнені комбінацією одвертого проголошення русифікації задля цілей комунізму з брехнею про суверенність, національну свободу і дружбу народів. Виховують і використовують новочасних яничарів з „інородців“, а потім звалюють на них усю вину (Каганович, Сталін). Висувають машкару „старшого російського брата“. Підступність і нахабний цинізм цієї тактики й стратегії воістину бездонні.

Але щирість, висловлена в новій „Програмі КПРС“, і навальність русифікаційного курсу — це речі, які треба вважати за промах Кремля. Хрущов забув, як Ленін сам змушений був публічно визнати після трирічної війни проти України, що він недоцінював національні сили України та інших неросійських народів. Ленін тоді пішов на такі поступки, яких ні до нього, ні після нього не робили верховоди імперії. Хрущов очевидно думав, що терор сталінської доби таки остаточно зломив національну силу тих народів. Він забув, як та сила показала себе в другій світовій війні.

Новий курс на стирання національних культур і мов неросійських народів творить навколо тих культур і мов нову романтичну авреолу загроженої святині і душі народу. Як в часи кар на Шевченка і пошевченківських заборон, так і тепер українська молодь дістане новий імпульс національної самооборони і самоствердження.

З київської преси, як і від найновіших втікачів відомо, що новий курс і програма КПРС викликали гнітюче враження в Україні. Корнійчук у промові про 22-й з'їзд КПРС на зборах письменників у Києві сказав, що такі настрої існують і в „декого з наших товаришів“. Язик у нього заплітався, коли потішав присутніх, що процес переходу всіх неросійських народів на одну мову є „добровільний“, що декретами такого діла не зробити, що Хрущов казав на 22-му з'їзді, нібито ще й за комунізму деякий час неросійським націям можна буде подихати. А, з другого боку, він налякував присутніх „гострою боротьбою“...

Боротьба буде, і еміграція заслужить собі вічне пекло, якщо і далі буде витрачати сили на взаємопоборювання, якщо і далі не буде належно використовувати всі свої культурно-творчі й політичні можливості для допомоги Матері, що сьогодні загрожена може більш ніж будь-коли в історії.

Юрій Дивніч

ЛЕСЬ КУРБАС І СВІТОВИЙ ТЕАТР

Коли ми шануємо, а наша молодь з пошаною вивчає Т. С. Еліота, М. Пруста, В. Фолкнера, Джеймс Джойса, то це є нормальне і похвальне. Коли ж ми сучасники раннього П. Тичини, М. Хвильового, М. Куліша, Л. Курбаса, Ю. Яновського, схилиємо перед ними свої голови і завзиваємо наших внуків поглянути і на ту добу української культури, тоді в наш бік падають співчутливі погляди, як на тих, що — мовляв — прикипіли до „двадцятих років” і не можуть визволитись із полону того періоду і тим самим прогавляють сучасні досягнення...

Кожне покоління творить свої уявні „правди”, і погано було б, коли б воно не вірило в них і не обороняло їх... Це право невід’ємне для кожного, але не кожний з однаковим успіхом реалізує його. І не кожна „правда” є правдою, навіть для ровесників-творців тих „правд”. Є різні „правди”... є короткотривалі і є непроминальні. І тільки той новатор справді відкриває нове, який засвоює і шанує створене, оте створене за тисячоліття, „непроминальне”. Тому то великий новатор свого часу Гете сказав: Хто не знає трьох тисяч років історії людини й її культури — той не має що для тої культури додати.

Думаю, що Шановні Читачі простять мені, що й цього разу зупиню їхню увагу на постаті реформатора українського театру — Лесеві Курбасові. І цього разу не зупинюсь у страху перед обвинуваченням в односторонності та прикипінні до доби „Розстріляного відродження”, яке заперечують і окупанти Києва з-над Дніпра і ідеологи філадельфійського „Києва” з-над Делевер.

Про Леся Курбаса пишуть, сперечаються, заперечують, а то й очорнюють його. Однак мало про нього знають. Русифікатори все робили, щоби будівничого новітнього театру придавити каменем забуття, а коли це не вдалось, то фальшують його. Комуністична Москва знає, що, дозволивши вивести на денне світло всю творчість та питому вагу театральної діяльності Леся Курбаса, вона тим самим, своїми ж руками підірве ґрунт уніфікаторського „соцреалізму” і сама захитає свою ж директиву про обов’язковий етнографічний стиль для національних театрів.

Культура, талант, інтуїція Леся Курбаса за 16 років праці допомогли театрові на Україні досягти таких висот, на які в інших часах спинались цілі віки. Від етнографізму Народного Театру до втілення вселюдського звучання „Маклени Граси” Миколи Куліша, чи „Золотого Черева” Кромелінга — скачок небуденної дистанції. Крайня пора, щоби цю дистанцію обрахувати і скваліфікувати.

Коли взяти під аналітичний розгляд такі постановки як: „Цар Рудіп”, „Горе Брехунові”, трагестію бурсацького „Вертепу”, інсценізації творів Т. Шевченка („Великий Лях”, „Іван Гус”, „Гайдамаки” та цілий ряд „ліричних віршів”), „Газ”, „Макбет”, „Джамі Гігінз”, „Народний Малахій”, „Мина Мазайло”, „Золоте Черело”, „Диктатура”, то для кожного повинно стати

незаперечним, що український театр не тільки закріпив свої позиції на рівні світового театру, але й в багатьох стилевих виявах випередив його на цілі десятиліття.

Кожна із вище перерахованих режисерських інтерпретацій відзначалась все новим, неповторним стилевим ключем, новими формальними проблемами, новими „ізмами“, так численними у тому повосенному часі двадцятих років. Починаючи з грецької трагедії, старовинного вертепу та інсценізацій творів Шевченка, Курбас неначе проводив „Молодий Театр“ і молодого українського актора через всю театральну історію і сплішив передати надбання тисячоліть новому поколінню, що вийшло з революції до культурної теорчости. Однак, опановуючи осяги попередників, Курбас переломлював їх через своє світосприймання і нові форми, які були висловом оновленого українства, його духа і мислі. Ставлячи Софокла чи Шекспіра, Курбас так по-новому інтерпретував їхні твори, що тогочасним охоронцям священних традицій це здавалось святотатством. І тільки прозріліші критики не заперечували права Курбасові на такі ревізії віками утверджених норм. Навпаки, оправдували його експерименти та шукання, бо вони були переконливими доказами логічного розвитку і росту мистецтва і його засобів.

Вже й „Молодий Театр“ вимагав нового актора, який мусів уміти втілюватись в образи і їх ритм, який мав би здатність „тривати“ у наміченому режисером плані. Зовсім несподівано виникла категорична вимога для українського актора — оновлення майстерности й її техніки. Актор заштампований етнографічним обмеженням для „Березоля“ був непридатний. Лесь Курбас творить революцію в системі виховання актора! В основу цієї системи він ставить до актора вимогу бути мистцем у всіх театральних жанрах. Новий актор мусів володіти мистецтвом танку, співу, різними родами спорту, технікою руху та жесту, мусів уміти грати трагедію, драму, комедію, фарс, оперету, в опері повинен був знайти своє місце, і на арені цирку не розгубитись. У репертуарі „Березоля“ всі ті роди театального видовища мали своє місце і при тому ансамбль березільських акторів не поповнювався спеціалістами-майстрами. Кожний березілець повинен був бути театральним еквілібристом. Довговіковий ріст культури актора, багату традицію світового театру мусів засвоювати український актор за той короткий час існування „Березоля“ під керівництвом Лесея Курбаса. На базі засвоєння надбань минулого, Лесь Курбас постійно і послідовно шукав нових метод, нових засобів акторської гри і перевтілень, відповідних інтерпретаціям і формам режисерського мистецтва в театрі „Березіль“.

Вперше за всю історію українського театру (та й не тільки українського) була заснована при „Березолі“ режисерська установа т. зв. „режисерський штаб“, який виховував нові кадри майбутніх творців театального видовища. В семінарах „штабу“ викристалізовувалася наука, система, методика — (такі необхідні в українському театрі, що до того часу плив на хви-

лях аматорства, самодіяльності та на стихійних інтуїціях вибранців Мельпомени). Вже з половини двадцятих років у Київському та Харківському театральних інституціях — предмет „мистецтва майстерности актора” викладався за т. зв. „системою Леся Курбаса”. Викладачами тієї „системи” були вихованці „режисерського штабу” майстерень „Мистецького Об’єднання Березіль”, які в поважному числі пішли в школи і театри України. Тому то, перед тим, заки офіційною директивною завести „систему Станіславського” і на ній укріпити обов’язуючий всіх „соцреалізм”, Москва вирішила виелімінувати Курбаса і його творчу практику із театру України. Популярність і впливи Леся Курбаса були великою перешкодою на шляху московсько-більшовицькому русифікаційному наступові на весь український культурний фронт.

Коли б ми вивчили наші історичні, наукові, мистецькі проблеми і мали здатність зберігати принципи дослідницької об’єктивності, тоді „апріорі” не заперечували б, не знецінювали б невідомих нам здобутків людей не з нашого групового загону, або не наших ровесників. На Заході творців нового європейського театру масштабу Курбаса — його ровесників — шанують, вивчають, учаться в них молоді режисери. А Курбас у деяких відношеннях випередив найбільших своїх західних сучасників-режисерів. Не його вина, що нащадки цього не знають.

Враховуючи розмір цієї статті, хочу хоч кількома словами пригадати і сконфронтувати режисерську творчість Леся Курбаса не тільки з його попередниками й сучасниками, але і з практикою сьогодинішних театральних діячів на Заході.

На засіданні колегії Наркомосвіти 5 листопада 1933 року, на якому оголошено наказ усунути Леся Курбаса від керівництва створеного ним театру Березіль, найстарший віком актор Іван Олександрович Мар’яненко, колишній співробітник корифеїв Народного Театру заявив, що Лесь Курбас приніс із собою в український театр європейську культуру, що до приходу на Україну Курбаса — український театр був „етнографічним поняттям”. Лесь Курбас ці етнографічні межі розорав і вивів українського актора на широкі хвилі європейського мистецького духу.

Валерій Інкіжинов, монгол, вихованок театрів Петербурга та Москви, з 1930 року актор і режисер французького кіно, в інтерв’ю даному Ігореві Костецькому у 1958 році, про Леся Курбаса сказав: „Це була найбільша особистість, що працювала в царині нової української культури. Не кажучи вже про чисто людський чар і загальну екстатичність його вдачі, він був тим представником щироукраїнської стихії, який Україні такий потрібний. Він поєднував у собі рідну Галичину з гострою любов’ю до Східної України. Ця суміш стала для Курбаса надзвичайно благонадійними дріжджами. Запорозьку стихію він сприйняв краще й глибше, ніж перший-ліпший інший галичанин. ЗАХІДНЯ ТОЧНІСТЬ — І ДИЯВОЛ ВІЛЬНОЇ СТИХІЇ”.

„Два джерела наповнили Курбасову театральну творчість.

Першим був український театр — вертепу та старенької Наталки Полтавки, і другим джерелом — німецький театр з блискою генерацією Йосифа Кайнда. Оці два важливі перводжерела запліднили цілющою водою творця новітнього українського театру”.

Так характеризує Курбаса чужинець, який мав змогу приглянутись до нього при безпосередній співпраці: „Західний світ з своєю точністю та логічним шляхом до незнаного, і ми, що заглинаємось оп'янілі ролею і тільки згодом, у процесі праці сяк так доходимо раціональних моментів. Німецькі ж майстри великої доби їхнього театру, дозволяли собі сміливість щодо виву темпераменту тільки прочувши логіку образу.

Стоплюючи в собі ті дві суперечливі методи в підході до освоєння образу, Курбас переакцентовував свою працю над формою театру. Почавши з Молодого Театру і завершивши в Березолі, він шліфував театр режисера, театр єдиної всеорганізуючої волі. Але в протизагу театральним диктаторам — він, народжуючи і виховуючи нового актора з моменту першого кроку новонародженого, давав йому повне творче життя. Для Курбаса актор був автономним співтворцем”.

Прямуючи до театральної синтези, провівши свій театр через весь вахляр формальних „вірувань”, якими були такі багаті повсенні роки — Курбас ще до проголошення казньонного „соц-реалізму” вивів із стін свого театру всякі „ізмн”. Весь попередній шлях освоєнь мистецьких стилів — був лиш етапом вишколу і озброєнь. В 1929 р. на всеукраїнській театральній дискусії він об'явив війну „ізмам” і закликав до шукань „синтези видовища”

Курбас був всіма нервами людина театру. В ньому поєднувалося найкраще все потрібне для цього мистецтва: поет, музика і танечник. Однак, надхнення і інтуїцію окуплював творчим потом. Із своєю, винятковою любов'ю до свого народу і до своєї батьківщини, Курбас так само винятково непримиренно ставився до всіх слабостей і хиб національної нашої вдачі. У своєму театрі він об'явив рішучу війну загумінково-національному провінціалізму. А проте, перейшовши сам і перевівши акторів через жанри сливе всіх мистецьких стилів, Курбас у Кулішевих п'єсах завернув театр до такої проникливої української романтичної лірики, про яку й не мріяли творці народного побутового театру. Його клич через Шекспіра, Мольєра, Гете, Шіллера до Кропивницького, Старицького, Карпенка-Карого замаяв у п'єсах М. Куліша повним спектром театральної веселки. Підчас праці над „Макленою Грасою” його режисерський штаб вже розробляв постановочні пляни „Вечерниць” Ніщинського. Тільки насильне усунення його з театру не дало прозвучати по-курбасівському народній музиці на оновленій українській сцені.

Режисер Лесь Курбас володів трьома Божими дарами, які підняли його мистецтво до висот геніяльності. Це:

1. Прониклива інтуїція, яка відкривала і проторовувала шлях

хи українському театрові у світові обрії з прогнозами на цілі десятиліття.

2. Монументальна уява і режисерське втілення її в драматичному творі. Проникливий зір, що давав можливість догляджувати найприхованіші глибини драматурга і здатність неповторної інтерпретації його твору. Кожна нова постава, навіть того самого драматурга, була новим мистецьким відкриттям, новим режисерським словом на різноманітному шляху театру майбутнього.

3. І нарешті рідкісне уміння і педагогічна здатність підкорити затиснутий, неподатливий акторський матеріал — своїм мистецьким візіям; подолати спротив людського матеріалу, щоб актор органічно звучав у незвичному й новому стилі твору. Ті прикмети різнили Леся Курбаса від всієї маси режисерів — його сучасників.

Є у вільному світі два центри, в яких можна прослідити весь стан і рівень сучасного театру. Париж, де щорічно відбуваються гастролі театральних ансамблів націй усього світу, і Нью-Йорк, де, правда, з інших мотивів, теж сплітаються нитки театральних процесів. Тут теж можна прослідити шляхи, якими проходять сучасні шукання мистецьких форм вияву внутрішнього світу сьогодишньої неспокійної людини. На протязі кількох останніх років ми мали змогу, тут у Нью-Йорку познайомитися з театрами Англії, Америки, Франції, Італії, Греції, Еспанії, Китаю, Японії, Югославії, Польщі, Росії, незгадуючи кінопродукцію, яка має далеко ширші можливості проникання на глядацький ринок, і яка великою мірою теж є виявом театрального мистецтва. Тут ми мали змогу познайомитися з найвизначнішими акторами, режисерами, декораторами і композиторами театру. Перед нами, як у калейдоскопі пройшли театри: Французької Комедії, Жан-Луї-Баро, Жана Вілляра, ми бачили роботи сучасних англійців: Гитріса, Тіткомбе, Бенталя, Ловренса Олів'єра, творців сучасного грецького народного театру: Алекси Мінітіса, Дімітрі Родіріс, японського режисера — Кікиной Онос, італійських реставраторів комедії — дель-арте: Паольо Грассі і Г. Стрелер, американця — Казана з цілою плеядою визначних майстрів сцени і кіно, і нарешті динамічного німця Густава Грюндгенса, з його Гетівським Фаустом. І коли до цих майстрів додамо цілу армію блискучих акторів, вихованих на традиції многих-многох поколінь, і коли весь той цвіт зберемо в один букет сучасного театру і зовсім холодно, об'єктивно співставимо його з Лесем Курбасом, тоді постать цього подвижника українського театру стане перед нами у всій своїй величі. Треба тільки пильно глянути на режисерські розв'язки формальних мистецьких проблем майстрів сучасного театру, на їхнє уміння зв'язувати матеріал драматурга з видовим сценічного оформлення, використання музики для підкреслення внутрішньої дії і вияву психологічних процесів окремих образів, спрямування акторської дії у найвідповідніший тон звучання всіх компонентів вистави, використання техніки

освітлення, як рівнорядного складника вистави... І коли порівняємо одими вимірами творчу практику Леся Курбаса, тоді стане очевидним, як його інтуїтивні вгадування потрапляли у саму суть театру сьогоднішнього дня.

Хто пригадує технічні можливості театру того часу в умовах пореволюційної руйни, оту матеріальну обмеженість режисера та художників-оформлювачів сцени і порівняє мистецьку продукцію Леся Курбаса з сучасними майстрами, той не зможе не признати колосального хисту і проникливої інтуїції нашого реконструктора театру доби „Відродження”. Пригадаймо, що Леся Курбас покинув Відень ще у 1912 році, що з столичними театрами Росії він ближче познайомився тільки у 1925 році, що у західну Європу він попав на чотири тижні в 1927 році, що майже весь час його театральної праці проходив у періоді доволі обмеженого контакту з зовнішнім світом. Ось чому ще більше вирисовується самостійність і оригінальність його творчого мислення. І коли тепер конфронтуємо його режисерську творчість з ліпшими сучасними зразками театального мистецтва — з дистанцією сорока років — то не можемо не доглядити виняткової передбачливості шляху театру на цілі десятиліття. Заслуга Курбаса не тільки в т. з. європеїзації українського театру, не в механічному переозброєнні актора театальною культурою Заходу. Леся Курбас був одним із небагатьох творців необарокового стилю пореволюційного мистецтва і його непроминальна заслуга в тому органічному перетравленні надбань минулого з новонароджуваною культурою України. Гасло Миколи Хвильового про втечу від Москви і орієнтація на Захід було б повисло у повітрі, коли б не попередня десятилітня праця Курбаса на Україні. Близкуче гроно неокласиків, харківські Валітіяни, київська Ланка прекрасно розуміли і високо оцінювали роллю і значення цього режисера у розбудові національної культури нашого століття. Вони бачили його відважні експерименти, постійні шукання нових форм, нових стилевих виявів, постійний нахил до незвичного, нетрафаретного, незаштампованого, інтенсивні шукання синтези в театрі, невтомні пошукування драми з малярством, музикою, кіном, балетом, невсиப்பு працю над технікою і культурою актора, широко опрацьований вишкіл нового режисера, організацію театального музею, працю над театальною термінологією і словарем, інструкування сільських театрів та периферійних аматорських клубів. Все це заохочувало і заражувало культурні кола суспільства, а елітарна його частина відчувала і розуміла всю вагу і непроминальність цієї кипучої діяльності Леся Курбаса. Зрозуміла й московська партійна бюрократія і відповідно zareагувала.

Вище згадані світові театри і їх організатори та мистці зі своєю продукцією останніми роками вже стали прориватися й на нашу батьківщину. Там ще живе й діє чимала кількість колишніх співробітників, учнів і вихованків Леся Курбаса. Не віримо, щоби вони не добачали і не порівнювали тої однозвучности

мистецького мислення колишнього їхнього учителя з творчою продукцією представників сьогодишнього світового театру. Ми певні, що порівнюючи, вони тепер ще більш належно оцінюють той, колись пройдений шлях українського театру і колосальний хист свого Метра.

Ми далекі від того, щоби сьогодишній театр сприймати, як щось завершене, остаточне... Чи навіть довготривале. Супутником мистецтва є вічний рух! Нашим завданням є тільки нагадати, що провінційний український театр, завдяки праці й інтуїції Леся Курбаса, сорок років тому, пішов шляхами, на які ступили майстри сьогодишнього світового театру, і що в тих обмежених технічних і матеріальних можливостях наш театр вирисовував форми, які вирізняють майстри театру — необмежених можливостей. Театр Заходу доп'яв сьогодишнього дня еволюційною логікою мистецького мислення те, що Лесеві Курбасові підказувала його інтуїція. Ця інтуїція помагала йому на незораному полі вирощувати оранжерійні квіти, які ми сьогоди знаходимо на сценах широкого світу. Те, що колись в обставинах технічних і матеріальних обмежень здавалось компромісом, вимушеним необхідністю обставин, але талановитим мистецьким виявом, сьогоди, в обстановці необмежених досягнень людської винахідливості, є логічним вислідом мистецької „математичної формули”.

Всім відомо, що сьогодишній театр на батьківщині в кліщах московського терору здавлений і не має змоги виявити всіх творчих дарів і скарбів народного духа. Минулорічна листопада чолобитня у Москві ще раз продемонструвала трагічну долю режисера, автора, письменника, композитора, маляра на нашій батьківщині. Всі вони з надлюдською гнучкістю і витривалістю викручуються в затисках спрута. Вони змушені усміхатися тим, яких би радо оминали десятима вулицями. Їм не дано виявити своїєї сили і таланту. Їхня межа: провінція — московської провінції... Адже ж криклива більшовицька реклама, яка запаморочує західного міщуха, не може притямарити совєтського глибокого провінціалізму.

Констатуючи цей стан, ми не можемо не пригадати, що й Леся Курбаса перед тридцятьма роками запрошували, приманювали, примушували поклонятись московському „олімпові”. На ті покони він не їздив і він ніколи цим опікунам не дозволяв поплескувати себе по плечу. Він, при всій своїй людській скромності, мав мужність показати недосяжність свого плеча для такого поплескування.

Ось чому нам здається, що ця виняткова постать нашого театру з винятковим талантом, винятковою інтуїцією і винятковою працездатністю заслуговує, щоби її мистецький доробок був врешті-решт зібраний, належно оцінений, а не захований під тінями забуття.

Іосип Гіріяк

П. С.

Коли ця стаття була вже написана, наспіла Київська Літера-

ЛЮДСЬКЕ ЖИТТЯ — ЦЕ ШУКАННЯ ПРАВДИ

Отримуючи Нобелівську нагороду в 1951 році, шведський письменник Пар Лягерквіст, замість виголошувати промову, прочитав оповідання-казку під назвою „Міт людства”. Оповідання було написане ще в 1922 році, але воно перележало майже тридцять років у течці письменника, недрукованим. Це коротке оповідання, мов біблійна розповідь, про те, як колись давно був собі світ і у цей світ прийшло одного ранку двоє людей. Вони прийшли сюди не тому, щоб постійно жити у цьому світі, але лише для коротких відвідин. У цих людей були інші прегарні світи і вони знали, що їм треба повернутись туди, де їх справжній дім. Світ, у який вони прибули, був для них чужий і непривітний, і лише велика любов, що з'єднувала цих двоє подорожніх із далеких світів, дозволила їм жити у цьому світі і зносити всі життєві труди. У цієї пари народились три сини. Сини росли, а батьки старілись і підупадали від праці і туги за своїм домом. Мати постійно розказувала синам про той далекий гарний дім, але вони, виростаючи, знаходили щораз більше зацікавлення до того світу, в якому вони народились. Смерть батьків була ласкою і визволенням для синів, неначе б їхнє життя було звільнене від чогось, що не належало до нього й обтяжувало його. Тепер сини стали жваві і свободні; почалось людське життя і сини пішли, щоб оволодіти своїм світом.

Казка Лягерквіста, який любить народні повір'я і часто переповідає їх із глибоким відчуттям і розумною рефлексією, дає враження дійсності, правди, але вона не закінчена. Вся творчість самого Лягерквіста — це доказ, що письменник не вірить, що людина позбулась думки про той інший дім і ті інші кращі світи. Вся творчість Лягерквіста розвішена між двома полюсами: реальністю і вірою. Реальність Лягерквіста — це застоювана вода. Та все ж її поверхня дає змогу бачити безконечність зір. Лягерквістова віра — це вічність, реальна вона, чи лише вислід людської імагінації. В оповіданні „Вічний усміх”, в коротких

турна Газета з дня 26 листопада 1961 р. з такою інформацією:

У Харківському театральному інституті відбувся вечір присвячений творчій діяльності народного артиста УРСР, Леся Курбаса (Олександра Степановича Курбаса). Вшанувати пам'ять одного з зачинателів українського революційного драматичного театру до Харкова прибули артисти з різних міст України. На вечір прийшли харківські актори, представники громадськості міста, письменники, художники, театральна та студентська молодь”...

Хвала Всевишньому! Нарешті дожили ми до такого часу, коли на Україні можна заговорити про українського мистця Леся Курбаса. Попробуємо задуматись над тією подією і над тією можливістю слідуючий раз.

И. Г.

барокових розповідях, у переживаннях окремих осіб Лягерквіст визначає вікове шукання людства за зміслом життя. „Що є правда” — кричить у розпучі один із персонажів цієї Лягерквістової „Божественної комедії” — „скажи нам, що є правда. Життя, що ми його маємо, це лише якась плутанина, багатство без закінчення. Це забагато, щоб ми могли вхопити. Ми можемо бачити лише малу частину, що є нашою, і вона замала. Все, що велике, є завелике для нас”.

Вже Аристотель сказав, що людина постійно шукає правди. Від передісторичних часів людина намагається зрозуміти цей світ і всі явища у ньому. В цих перших часах людина пояснювала всі явища надприродною силою. Але людина шукає правди, яка може бути підпорядкована реальності, що її людина розуміє. На поміч людині прийшла наука, яка допомагає їй пізнати емпіричний світ довкола неї. Наука стала для теперішньої людини авторитетом, як давніше таким авторитетом була віра. Якщо наука і зуміла вяснити багато явищ у цьому нашому світі, то вона зовсім не принесла розв'язки для розпучливого вікового людського питання „що є правда”, а, може, ще більше заплутала його вяснення. Берtrand Расел, один із ясних умів нашого часу, заявляє у своїх „Політичних ідеалах”, що у днях темноти, яка тепер над світом, людина потребує ясної віри і добре основаної надії. Арнольд Тойнбі, що згоджується із твердженням Шпенглера відносно упадку нашої цивілізації, бачить рятунок людства у відродженні релігії, у вірі, без якої людське життя не має глузду. Бог — для цього історіософа — не лише історичний факт, але і найвищий факт. Ортега і Гассет ясно визначив слабкість нашого часу. Людина маси, яка репрезентує наш час, не має морального права. Це не значить, що людина маси відкинула давнє моральне право, щоб на це місце поставити нове, своє. Навпаки, в неї аспірації жити без ніякого морального права. А це, на думку цього філософа, не можливо. Тому теж не можна звеличувати теперішньої кризи, зображуючи її, як конфлікт двох моральностей, двох цивілізацій: одної, яка відходить, і другої, яка народжується. Людина маси є без моралі, яка завжди, у своєму засадничому значенні, була сантиментом підпорядкування чомусь, свідомістю служіння і зобов'язання. Та чи можливо бути без моралі? Ортега заявляє, що не може бути неморальности, цілковитої відсутности моральности; може бути лише аморальність, коли людина не хоче підпорядкуватись моралі, негативна сторінка моралі. Доказом цього є наш час, коли людина маси сліпо перебрала велику культуру, не знайшовши її коріння.

Тут і початок великої проблеми людського життя, що й визріє із закінчення Лягерквістового оповідання про міт людства. Людина не може бути без моралі, людина не хоче згодитись із думкою, що життя не має ніякого глузду, людина не може залишити своїх постійних шукань за вищим визначенням життя, людина не хоче залишити постійного розпучливого питання: що є правда. У Лягерквіста є роман, в якому автор з неперевершеною

майстерністю і справжнім чуттям змалював людину, що тужить і бажає тієї об'явленої правди, яка визначає моральний шлях, ушляхетнює людину і надає вартість її людському животінню. Це „Варрава” — роман, за який Нобелівське журі признало цьому містику найвищу світову літературну нагороду. Це філософічний роман, чи радше психологічна картина людини, злодія і вбивника, якого єрусалимська юрба казала звільнити від кари смерті, щоб у заміну повісити Христа. Це не звичайне релігійне оповідання, але глибока студія, в якій письменник виводить ту майже неконтрольовану людською свідомістю силу, що каже людині шукати вищої правди, розуміти глибше значення людського життя. Історія Варрави двозначна: вона розказує про людину, що жила у цьому світі, недосконалому і незвичному, на самому дні морального і фізичного існування; яку людські закони присудили на смерть, і лише випадок подарував їй ще частину короткого життєвого шляху; яка не розуміє і не знає ніяких вищих проблем і ніколи не виявляє бажання їх пізнати; але яка людським інстинктом відчуває існування вищої правди, вищої моралі, що повинна кермувати людством і, задивлена в цю незрозумілу і незнану правду, мов у ясне світло, йде своїм життєвим шляхом. Що більше, Варрава, віддає своє життя за цю незрозумілу правду. Та історія Варрави — це теж символ вікового шукання людства за зміслом життя, це шукання реального місця людини у світі. Цей роман актуальний сьогодні ще й історичним тлом. Політичні вбивства, табори примусової праці, всі ті нелюдські злочини, що їх довершували римляни, це образок сьогоднішнього часу, що різниться хіба лише більшою рафінованістю, якої не знали римляни. Навіть Варрава з його сантиментальною і спазматичною вірою в щось далеке і незнане, з його отупілою душею — це теж сьогоднішня людина, яка стоїть перед містерією життя, самотня і безпомічна. Як і постійно у віках — чи це в передісторичний час простоти, чи тепер, у час високої техніки, людина все та сама стоїть перед застоїним океаном вічності, прорізаним світлом зір, із своїм відвічним питанням: де є правда, де є та вища мораль, за якою йти? Творчість сьогочасних письменників іде по слідах цього шукання. Камюс і Моріак, Гемінгвей і Казанцакіс, Пастернак і Еліот, і всі інші великі душі теперішньої літератури шукають нового визначення життя і смерті людини, щоб наповнити людське життя новим значенням і новою вірою.

І наша література збагатила себе, а при цьому і всю світову літературу твором, що зображує нестримне змагання людини до вищої віри, до ширшого і багатішого сприймання людського життя. „Останній Пророк” Леоніда Мосендза — це книга, що гордо стоїть побіч великих книг західної літератури і говорить про проблеми людського життя, що є універсальні і вічні. Леонід Мосендз це майже осамітнена постать нашої літератури, письменник, що так близько стоїть до проблем сучасної світової літератури. Він не лише багатий європейською культурою, але в його творах загально-людські теми. Вже новела „Людина

Покірна" — найпопулярніший прозовий твір Мосендза в українського читача, показує Мосендза не лише майстром розповіді, але письменником загально-людських проблем, між якими свобода людини — це основна проблема. Новеля „Помста" і темою і проблемою належить до світової літературної скарбниці. Навіть у поезії, що обертається у великій мірі в патріотичній тематиці, Мосендз являється справжнім європейцем, трактуванням самого предмету, далеким від звичайного сентиментального шаблону.

Народжений в 1897 році на Волині, Леонід Мосендз перебув визвольний шлях вояком в Армії Української Народньої Республіки та після упадку нашої держави вийшов за кордон в еміграцію. Весь свій дозрілий вік пережив письменник у західній Європі, включившись духово у західньо-європейське суспільство. Він здобув спеціалізовану освіту з докторатом хемічних наук, наполегливою працею і студіями піднісся до інтелектуальної еліти широкого європейського формату. В той час він діяльний в літературі і з-під його пера вийшли зразкові новели, багато високомистецьких поезій і врешті виданий вже після смерті письменника, в 1960 році, роман „Останній Пророк" — вислід дванадцятирічної праці у великій частині вже на ліжку туберкульозної лікарні у Швейцарії, де Мосендз помер у 1948 році.

Роман Мосендза — це радше моральний трактат, що був такою притаманною формою вислову Камюса, чи ще докладніше ідеологічно-моральний трактат. Проблема твору — це проблема сьогочасної людини. Цей Мосендзів твір, як і твір Лягерквіста, двозначний. Тут головна проблема — проблема сьогочасної української людини, яка в час світового нігілізму, в час посиленої тиранії, після програної визвольної війни, під чужим пануванням хоче віднайти правильний шлях до визволення, до правди, а рівночасно — це проблема всього людства, яке шукає нової величної віри, щоб віднайти своє місце у цьому світі. Тему роману Леонід Мосендз переніс, як і Лягерквіст, у давню країну і в давню історію. „Останній пророк" — це біографічна розповідь про біблійного Івана Хрестителя - Єгоханана. Письменник докладно вивчив історію, побут, суспільне, політичне і релігійне життя жидівського народу під римським пануванням і, розказуючи про Івана Хрестителя, змальовує широку картину тодішнього життя в Палестині. Але увага Мосендза не на побуті і не на самій біографії героя. Письменник розказує про Івана Хрестителя з тою головною ціллю, щоб показати його ідейне зростання, щоб якнайширше насвітлити невтомні шукання героя за єдиною правдою, яка принесе визволення народові: визволення політичне і визволення морально-релігійне.

Для цієї цілі письменник створив у своєму творі настрій. Роман „Останній пророк" має три частини. Перша частина „Батьки" починається розповіддю про священника-праведника Захарію і про його дружину Елісебу-Елисавету з картиною побуту в Геброні, в самому осередку Юдеї. Розповідь про життя

цієї рідні дає змогу письменникові змалювати ті політичні сили, які перехресчувались у той час у Палестині. З одної сторони влада знатних, головно священничих, родів і сект, які в жидівському суспільстві були політичними партіями; а з другої сторони утиск окупаційної римської верхівки. Сам Захарія стає жертвою цього утиску. Та письменник кладе натиск на інші важливі сили, які мають вплив на жидівське суспільство. Ці — морально-ідейні сили, які визначають не лише життя одиниці в суспільстві, але теж вказують на відношення людини до Бога. Духове життя жидівства узалежене від віри у прихід Месії. Батьки Єгоханана теж найбільше терплять по причині цього морального натиску: вони бездітні, а бездітність у жидівському суспільстві вважалась Божою карою. То ж Елисеба постійно молиться і просить Бога про сина; про сина не для себе, але для народу, для Месії, молиться вона такими словами: „Сама віддам Месії дитину свою. За храм, за народ, за закон”.

Тут основа ідеологічно-морального стрижня роману. Мосендз змальовує життя свого героя, та лише те духове життя, що домінує в особі біблійного Івана Хрестителя. Єгоханан — це просто уосіблення ідеального шукача правди, людини самовідречення, пророка, який поклявся на кості свого батька „служити Богу живому для майбутніх поколінь живого народу”.

Тут теж і заложення теми роману: народ у моральному упадку, під чужим пануванням, яке лише сприяє моральному розкладові суспільства, і цей народ шукає шляху до політичного визволення і морального відродження. По традиції жидівського народу, моральне і політичне визволення — це одна і та сама проблема, що збігається з вірою в Месію. Ця віра на всьому шляху життя народу є причиною постійного духового піднесення; вона теж стає часто предметом торгу і фальшивого наświetлення. Не кожний шлях до оновлення, до визволення правдивий; навіть Богом даний закон людина може різно інтерпретувати. Допитливий дух Єгоханана, який бажає пізнати єдину, неподільну правду, шукає теж того єдиного правдивого шляху до неї. Ведучи свого героя по ступнях пізнання, крізь викладові залі законотворителів, по через роздумування і боротьбу ідей, — письменник дає змогу читачеві пізнати всі секти-партії, які діяли у жидівському суспільстві, і пізнати їх політичні і моральні ідеали.

Друга частина роману „Вибранець” описує духове життя старого Єрусалиму. Разом із героєм роману читач входить спершу у середовище фарисейів, що становило найчисленнішу секту-партію старожидівського суспільства. Єгоханан приходить до цієї секти з вірою неофіта. Науку фарисейів про те, що жиди — це вибраний Богом народ, перед яким велике майбутнє у світі, прийняв Єгоханан як найвищу правду. Треба було довгих дискусій, треба було викрити всю формалістику і себелюбство фарисейів, щоб захитати це велике, побудоване на загальній опінії довір'я Єгоханана. Цей перший сумнів у назорея, який мав стати священником-законодавцем, щоб нести далі фарисей-

ську науку, не дозволить вже Єгохананові прийняти ідею поверховно, без глибокої віри, без певности, що це саме та єдина правдива ідея, яка веде до визволення і до Бога. То ж і не диво, що він зриває із садукееями, сектою-партією багатців, які зовсім не скривали свого конформізму для вигод життя і в цьому конформізмі знаходили оправдання для явної підтримки окупаційного режиму. Розрив запального ідейного юнака з садукееями оправдує його подив для революційної секти zelotів. Мосендз по майстерному перевів градацію ідеологічного зростання свого героя, залишаючи за zelотами серпанок таємничости, не лише з уваги на їх підпільну діяльність, але більше для ширшого насвітлення душевних змагань і поривів ідейного юнака. Глибокий конфлікт, що зродився між Єгохананом і садукееями, має теж соціальний підклад. Ця соціальна нота сильно підкреслена автором у висвітленні ролі zelotів. У зустрічі з ремісничою кастою Єрусалиму, в зустрічі з голим, реальним життям Єгоханан починає перевірювати вивчені поняття моралі і правди. У фарисеїв і садукееїв головною проблемою було пояснення книг — релігійних трактатів, їхня головна увага була на Месії. Революційні zelоти, а ще більше сікарії — відлам zelotів, що вів терористичну акцію, мало говорили про Месію. Ще менше говорили про Месію ремісники, які були у подвійній неволі: під чужим пануванням і в залежності від невеликої горстки первосвященничих родів, які на рівні з режимною владою стягали з ремісників податки. Єгоханан мав нагоду пізнати кастові соціальні конфлікти і знання цих конфліктів дозволяє йому бачити ширше ідею визволення народу, бачити ясніше ту правду, що може врятувати народ. Він теж пізнає облуду zelotів і фальшиву гру їхньої революційної акції. Zelот Симон ясно індоктринує ідеаліста Єгоханана, що для zelotів не потрібно, щоб вища правда опанувала почуттями і думками народу. Навпаки, „для zelотської цілі, для zelотських шляхів боротьби потрібно не таких робітників, що жили би зі своїми працедавцями, як брати; потрібно незадоволених, завидуючих, голодних вовків, що ось-ось кинуться на ситих вовків, щоб рознести, розігнати їх, і їхні отари". Тут і приходить злам у душі Єгоханана, який хотів бачити в революційній безпосередності zelotів зародок тієї безкомпромісової правди, що може і мусить відродити його народ.

Третій розділ роману, що розказує про досвід Єгоханана зі zelотами, має назву „Манівці". На цьому розділі вривається роман Леоніда Мосендза, якому смерть не дозволила закінчити цього твору. Лише сильний дух, яким обдарований Єгоханан, міг вийти збудованим із цього заламання. До табору zelotів ішов Єгоханан як повний відречення монах, що у посвяті, в манастирській суворості бачить можливість віднайти правдивий шлях життя. Читач розуміє, що шукач правди Іван Хреститель не може прийняти ідеалів zelotів. Характеристична для цієї секти терористична акція, без уваги на засоби боротьби, відштовхує благородну душу Єгоханана. Він виходить із цієї боротьби ідей, з цих манівців шукання, повноцінно людиною,

яка у своїй чутливій для справедливості душі відчуває, що шлях до свободи, шлях до правди, шлях до Бога — не у фальшивій догматиці, не в бездушній заяві і не в підступній боротьбі, але в оновленні, в новій ідеї, яка єдина визначає шлях до правди.

Роман Мосендза вривається на сцені, коли Єгоханан разом із праведником Закхієм зустрічають монаха секти ессенів і просять його про пораду для хворого Закхієвого сина. На основі біблії, можна додумуватись, що Мосендзів Єгоханан мав віднайти себе в цій секті, яка через суворий аскетизм і відречення вела до святості. Віра Єгоханана в людину, його проповідь милосердя впевняють нас, що письменник Мосендз задумав, щоб його роман був співзвучний із біблійною ролею Івана Предтечі. Дехто пояснює, що зустрічний ессен у романі — це Христос. Ненадійна смерть не дозволила письменникові викінчити твір. Мосендз повів читача крутими дорогами шукань за великою ідеєю, за правдою; він дав пізнати йому всю лож і підступ, що чигають на цій дорозі шукань, — і цього досить. Якби так більше композиційно викінчений цей останній розділ роману (якби Мосендз писав був його з думкою, що тут треба роман закінчити), то тут і міг би він закінчуватись. Прочитавши книгу, читач знає і розуміє, що правда — одна і неподільна, що шлях до неї — один; читач розуміє, що розв'язка для книги Мосендза — Христос. Роман Мосендза говорить про важливий період нових часів, коли велика світова імперія втрачала ідейну і моральну основу, щоб у близькому майбутньому зустріти свій упадок і кінець, коли розгортались революційні рухи, коли тиха сумирна проповідь любови захитала основами людської душі і зросла у нову велику правду, яка поширилась по світі і здобула світ. Письменник говорить про той час із спокоєм, із знанням предмету, з ерудицією, і з тим мистецьким переконанням, яке властиве творцеві, що знайшов себе у творі. Побіч книги Лягерквіста, побіч роману Казанцакіса „Остання спокуса Христа”, побіч біографії Ернста Ренана „Життя Ісуса” — література збагатилась ще одним твором, в якому живе дух Христа. Мосендзів роман — це ще одна розповідь про людське шукання зміслу життя, шукання тієї правди, що визначає порядок і вартість життя людини. Український автор дав твір з проблемою, що є вічною людською проблемою, яка вічно народжується і вічно повторяється, як загублена казка перших принагідних гостей з Лягерквістового „Міту людства”, що її людина вічно шукає і завжди наново відкриває на своєму життєвому шляху, який і є лиш шуканням.

Остап Тарнавський

3 мистецького життя

НА ВИСТАВЦІ

Підчас відвідин останньої виставки Миколи Бутовича ми прохали мистця, щоб він своїм дотепним способом написав про враження з зустрічей із гістьми-глядачами. Мистець прислав нам оте, що подаємо нашим читачам. Це мабуть останні писані ним рядки, останні усмішки його добросердечного гумору.

У напіввідчинені двері на виставку просовується костиста рука. За нею видніє продовгасте обличчя Луци Грабуздова, — просто з Нарбута. Придивляюсь, чи так. — Та воно й так, а таки не так. Правда, подібний є. Стоїть на порозі, як прилип, як прикуто його, як загіпнотизовано. Щось потиху мимрить. Розумію, що прийде завтра, а нині платить лише вхідне, бо завтра може забути. Зникає.

У відчинене вікно ліз шум міста. По мокрих дахах підскакують горобці. До залі рішуче вскакує двох „тінейджерів" у шкіряних куртах з блискучими гудзиками, зиркають до скриньки на вступне, шепчуться і презирливо глянувши на мене і на сироту доляра котяться, розгойдуючи поруччя, в долину. Кілька днів тому вони потягли гроші на жіночій виставці.

Дія третя. — Я ходжу по виставовій залі і позіхаючи вирівнюю образи. Задовго був я при війську, — люблю щоби рівно... Та відьма, що вже втретє перемінила покупця і висить у чужій рамі, не хоче висіти рівно, висить і далі простокриво. Я не можу помагати, як кажуть американсько-українські діти, і резигную.

Нарешті входить на високих обцасах присмне товариство: дами з парфумами, дами з рукавичками, дами з вуальками і дами без парфуми, рукавичок і вуальок, просто „смаркати" дами. Інтересуються, придивляються, підсміхають-

ся. Я зі страхом слідкую, як наближаються до пупа моєї виставки, себто серії драстичних приповідок про жінок. Здається в Ате-нах був пуп землі, на моїй виставці теж не без пупа. Крайня справа приповідка найбільш небезпечна: „Це та баба, що їй чорт на махових вилах чоботи подавав!" — Бачу, що парасольки в руках стискаються, можуть стати теж „маховими". Таке траплялось і в Парижі. — Добре, що я близько дверей. Та якось обійшлося. Памі вже перед „Кипріяном цехмайстером". Парасольки знову стиснені, але рятує вродлива „Венера" и „Юнона" з Енеїди. Памі вже ласкавіші, ставлять навіть запити: чому в Капуша борода така довга? Кажу: „то в старі часи уживано бороди замість парашутів". — Це переконує.

Інше товариство. Дуже патріотично наставлене, — як побачуть білого коня — обов'язково „В'їзд Богдана Хмельницького до Києва". Кажу: „то тільки кінь такий, а решта не таке!" — Не переконує. Кажуть: „то ж Ви в'їзд Богдана малювали!" Заперечення не помагає. Посумніли, як побачили бороду Дорошенка. Просили зго-литися.

У переконливим жесті, розсікаючи долонею як шаблею повітря, темпераментний лисий брюнет подає мені до відома, що мистецтво є двох сортів: фотографічне і контрастове. „Контрастowego не зно-

Коли матеріали цього числа були вже готові, прийшла вістка про смерть

мистця МИКОЛИ БУТОВИЧА

Родом із Полтавщини, землі Котляревського і Гоголя, Микола Бутович найкраще почувався в світі тих двох великих українських письменників. Він не розставався з тим світом ніколи і дивні постаті того світу товаришили йому незразно в його мандрівному житті. Грецька й українська мітології — це стихія творчості Миколи Бутовича. І як на славних земляках мистця, на Котляревському і на Гоголеві, так і на Миколі Бутовичу спочила велика ласка гумору, який полегшував йому трудні іноді дороги життя і просвітлював їх, і який прозирає і з його образів, і протискався поміж його говорені і писані слова.

Микола Бутович похоронений 23 грудня на українському кладовищі в Баунд Бруку, де за останні роки спочило багато видатних українців.

Родині Покійного складаємо наші співчуття. Українське суспільство, що втратило великого мистця, і українська історія — збережуть його пам'ять назавжди.

шу, фотографічне то — краса!" Дас ще кілька порад по мистецтву і стискаючи руку бажає успіху в фотографічнім малярстві.

—

Підбадьорений підхожу до іншої групи. Група поділилась: одні сподобали собі „Трав'яну королеву", другі „Короля". Раджу помириться, бо ж і ті і другі монархісти. За хвилину монархісти пробують відчинити двері, але якась нечиста сила попустила замок. Ми всі арештовані незалежно від партійної приналежності. Пригадую собі, що я винахідник. Розшукую ножиці і натиснувши на язичок клямки побідно відчиняю двері. Дехто зіпрілий від небуденних пережизань втирає холодний піт із чола. Всі гусаком покидають залу, ані зиркнувши на мене.

—

Тяжко скриплять сходи четвертого поверху. Ще тяжче стогне особа мабуть у чверть тони ваги. Нарешті ціль досягнена. Очі ще не

хочуть дивитись на образи, тільки обурено на мене: „Чому так високо, бійтеся Бога!?" — „Боюсь" — кажу, „але ж це Парнас!" — „Як то?" — „Прошу подивитись: Зевес, Венера, Юнона, Меркурій, Бакхус, Марс — боги з Парнасу! Вимагають високогірного повітря!". „Я", крипить, „не з Парнасу, тільки з Брукліну і не можу дихати". — Чаркою коньяку пробую зрегулювати йому дихання. Помогла аж третя чарка.

„А чому, прошу пана, не виставляєте в Інституті Америки? Там доступ до американців, до мільйонерів, пропаганда, культурні зв'язки!" — Кажу: „мільйонери купують образи у Вулворта в файф-єндтенах, підтримують мільйонера. Де мені пхатись так високо? Це так, як Вам на четвертий поверх. Ну, а потім знову ж японські легендарні птахи „хілокі". Чи чули про них?" — „Смажать, чи варять їх?" — облизуючись питає мій дорадник. — Кажу: „Ні то, ні

друге, тільки вони з одним крилом і шукають другої половини. Так і в Інституті шукають для маляра різьбара, разом два крила, повнота, красота! От як Бурачок з Круком!" — „Таж крук хіба з одним крилом, пане?" — „Е", кажу, „Ви щось не розумієте що є повнота і красота! Повнота мусить бути повна!" — „Мій доктор пане", каже той пан, „мій доктор каже, що вона шкодить. Каже: сидайте на дісту! Каже, скиньте бодай сто фунтів!"

—
Нечиста сила шкодить! Цим разом „Той, що в дверній клямці сидить!" — Виходили зі залі люди, двері зачиняли, а клямка їм у руках і остала. Пригадав, що я винахідник. Покрутив клямку двічі і стала вже знімались кожного другого разу. Але за пару годин, як стемніло, озвався „Той, що в електричній дроті сидить". Влучив я світло, а воно, як заторохтять, як зашипить і дим повалив під стелю. Страшно стало. Вилучив я світло та до завідуючого прибігаю: „рятуйте! Нечиста сила мститься! Грішний", кажу, „чортів малюю!"

„Погано" каже „Тетяно!" — „Тетяна то мій бос, а я маю заступником святого Миколая!" — „Добре", каже завідуючий, „якось то буде!" — „Ліпше може без Куперіяна, пане завідуючий! Може просто до Змія?!" — „Як Змій, то й Змій! Лягайте спати, а завтра Змій чудо зробить!" — На другий день, справді пан Змій електрику направив. Отакето!

—
На післяслові, на бажання редакції — додаток: Кілька слів про себе.

Родився ще минулого століття, значить не так старий, як давній, як казав покійний Ковжун. Придніпрянець, точніш знад Псла. Скінчив різні школи: народню, кадетський корпус у Полтаві, військову аж у Москві, а на емігра-

ції ще й по малярських школах учився і на графіка вийшов. Так мене „графічком" і кума Галина Мазепа називав, а „приятелі" кажуть: він не маляр тільки графік, тобто другий сорт. Я й не протестую. Нема на світі рівності, треба комусь і задніх пасти!

А траплялось мені в житті всіляко. Бував я і на війнах і в полоні, бував і на возі і під возом. Ів хліб по цілій Європі і ствердив, що чим далі на захід хліб гірший і гіркіший, — тяжче його заробити. Заслуг і орденів жадних. У знамениті не вийшов, та й не пхаюсь. — Безперечно, воно практично і доцільно себе похвалити, тим більше, що я „панського роду", проте вдачі дуже „скромної". Ага, добавлю ще, що „габі" мос — мити начиння. Жінка каже, що це і практично і недорого. Росту 5 футів 9 інчів. Вага міняється, бо слухаю радіо „дістишен" — доктора Фредерікса. — Жонатий. Жінка на ім'я Тетяна. Американці вимовляють Тітанія. — Діти, як у всіх людей, себто талановиті!

Хотять мене при курені „Лісових чортів" почесним членом зробити, та боюсь, що то мені боком вилізе! Хоч від нечистої сили, кажуть, треба проказувати: „і не десять, і не дев'ять, і не вісім, і не сім" і так аж до одинки. Треба буде спробувати.

М. Бутович

Хто хоче закидати авторові неясність, повинен найперше добре оглянути себе внутрі, чи там ясно. В сумерку навіть найвиразніше письмо стає нечитким.

Гете

—
Кожен вік має свої добрі сторони, тільки — на жаль — відкриваємо їх запізно.

Павлю Казальс
світової слави челіст

ВИСТАВКА КРУКА І БОРАЧКА

В листопаді 1961 відбулася в приміщеннях Українського Інституту Америки в Нью-Йорку виставка двох наших мистців із Мюнхену — скульптора Григора Крука і маляра Северина Борачка. Оба належать до тих нечисленних українських мистців, що не виїхали до Нового Світу, а залишилися в Німеччині, де в рр 1945-1948 був справжній осередок українського мистецтва поза межами України. Цей осередок перенісся, як відомо, до Америки (США і Канади). Хоч оба згадані мистці не належать до невідомих і вони часто брали участь у різних мистецьких виступах в Америці, цікаво було побачити більший перегляд їх творів, зібраних в одному місці.

Велика віддаль між двома континентами і високі кошти транспорту не дали змоги показати на виставці творів більшого формату. Через те ту виставку характеризує деяка роздрібленість, переважання меншеформатними творами, брак осередка. Якщо у випадку з Круком частина великих експонатів була заступлена добрими фотографіями, Борачок не використав нагоди показати на виставці кілька великих своїх творів, що є в приватних збірках в Америці. Через це з погляду ретроспективного цілість виставки значно трапила.

Крукова різьба визначається силою і вмільм пануванням над скульптурними масами. Для нього характерний радше експресіонізм,

як стилізація, і той експресіонізм часто попадає в брутальний натуралізм. Побіч фігур граційних і легких є речі, що шукають характеристичного, нехтуючи естетичним. Назагал це скульптор високого рівня. Навесні цього року доводилося нам бачити його речі на виставці мюнхенських мистців — і вони належали до найкращих скульптур на ній.

Роздрібленість значно пошкодила цілості показу творів Борачка, половина експонатів зробила б те саме враження. Його малярство міцно закорінене в постімпресіонізмі 20-х років, з його смакуванням дрібними клаптиками кольору, з відсуненням на другий план елементів композиції і сюжету. Якщо його малярство при всіх своїх вартостях не є якоюсь новизною, такими є його мозаїчні твори, виконані з ручної барвляного скла або камінців. Ці речі цікаві і композиційно, і ще більше кольористично, хоч рисунок часто недомагає, як у „Мадонні". Взагалі такі речі належать більш до мистецтва декоративного, де саме вирафіноване почуття кольору ще не вистачає, треба і рафінованого рисунку.

Виставка була цікавою і культурною імпрезою, і вона була повторена в Філадельфії. Треба тільки мати застереження до нереальних цін на всі експонати, неспівмірних із засобами нашого загалу.

С. Гординський

Речі непроминаючої цінности

ЮРІЙ КЛЕН — ТВОРИ

за редакцією Євгена Маланюка.

Вже вийшли 3-й і 4-й томи.

Klen Foundation, 179 Bathurst St., Toronto 2-B, Ont. Canada.

Томи в полотняній оправі, чорній із золотими написами.

Вільна трибуна критики

ЗНАКИ ОНОВЛЕННЯ

Нова книжка Святослава Гординського (ПОЕТИ ЗАХОДУ, 60 перекладів з поезії латинської, італійської, французької, англійської, американської, німецької і польської, Нью-Йорк: Л.-М. Клюб, 1961, 136 ст.) — належить до поетичного доробку „Шевченкового року” (1861-1961). Цей рік potwierдив кількома книжками наше враження, що післявоєнне оновлення української поезії таки стає історично-літературним фактом. Автор цих рядків свідомий власної небезпеки впасти в перебільшення, бо над ним з великою емоційною силою тяжить образ „Розстріляного Відродження” України. На поезію впали перші удари руїни-смерти і поезія перша має подати знак життя. Нас не може не мучити тута за оновленням.

В Україні перші проліски поетичного відновлення наклонились були серед незахололих іще згарищ війни. Прибиті під час нової терористичної місії Кагановича в Україні, вони значно сильніше відновились в часи післясталінської відлиги, 1954-56. Однак перші результати відновлення (згадати б „Троянду і виноград” Максима Рильського, одеські й італійські цикли Миколи Бажана і поодинокі твори декого з інших поетів, особливо з наймолодших, як от Ліна Костенко) опинились під снігом нового курсу Хрущова на русифікацію. Тепер виявилась загибель для літератури цілого покоління, що потрапило у війну юнаками (народжені в першій половині 20-х років — на еміграції це покоління Леоніда Лимана, Леоніда Полтави). Не всі таланти з цього покоління поетів згинули у війні; вони трапляються (Платон Воронько, наприклад), але вони втратили на війні свої універси-

тетські роки і не мали щастя на довшу „відлигу”, щоб попрацювати і виявити своє мистецьке обличчя.

Був, наприклад, серед них потяг до іронії і сатири а ля Барб'є чи Гайне, але окупант дозволив їм виявити себе головню в ролі провінційних байкарів, що мають право плекати лише жанр „ульбательной сатири”, запроваджений у часи Катерини другої.

В цих умовах єдиною компенсацією можуть бути поетичні переклади. В десятитомному зібранні творів Максима Рильського вирвано десятки його найкращих поезій 20-х років, але за те тут компактно зібрані переклади з різних поетів Заходу. В тих перекладах світиться рідкісний геній перекладовання чужих шедеврів поезії в рідну мову.

Оновлення оригінальної поезії стається головню на вигнанні. Перша хвиля піднялася зразу після війни в період МУР-у (1945-49) — і то голосами всіх трьох генерацій. Старші заявили про свій врятунок і повносили поезіями Тодосія Осьмачки, Євгена Маланюка, Юрія Клена.

Мужніючи, зформувалось середнє покоління — головню творами Василя Барки, Івана Багряного, Вадима Лесича, Михайла Ореста, Святослава Гординського (просимо пробачити — це не список, а тільки деякі приклади). Народились у добу МУР-у тодішні наймолодші, і то такими перлами, як поезії Леоніда Лимана чи „Пані Герта” Леоніда Полтави. По свіжих слідах відновлення озмислювали його видатні критики — Володимир Державин, Юрій Шерех, Віктор Петров (Бер), Микола Глобенко (Оглоблин).

Переселення за океани та при-

чини ще невиясненого містерійного характеру тимчасово збили цю імпазантну хвилю. Ми втратили пару найквалітованіших, найдозріліших талантів.

А втім, спинити процес вже ніщо не змогло. В Америці вже вийшли нові книжки поезій Євгена Маланюка, найсвіжіша з яких — „Остання Весна” — являє нові цікаві кроки після 35-річної творчої дороги поета. Осьмачка підсумував свій поетичний шлях томом, в якому були також нові поезії і нова редакція поеми „Поет”; лише через брак коштів не вийшов у „пшевченковому році” том Осьмаччиних поетичних перекладів трагедій Шекспіра. Загиблий у своєму зеніті Юрій Клен воскресав повною збіркою його творів на шість томів, в яких є і першодрук повного тексту епічної поеми „Поліл імперій”.

Середнє покоління наново довело свою вітальність насамперед „Океаном” Барки, що завдяки перекладам Єлизабет Котмаєр здобув признання також німецької критики. Енергійним живучим майстром виявив себе Вадим Лесич у збірках „Розмова з батьком” і „Крейдяне коло”. Михайло Орест поруч з оригінальними поезіями дав кілька книг перекладів із поетів Заходу, а при тому мав силу ще зібрати і видати спадщину Миколи Зерова (Знову ж: це тільки приклади).

Зате не вийшли із кризи більшість дебютантів доби МУР-у, з яких головню Олег Зусвський як поет пішов далі. Болюча затримка, бо йдеться про першорядні таланти, про те покоління, що і вдома осталося „ненародженою дитиною”. В поезії існують тільки незамінні! Цю затримку не може компенсувати чудо появи наймолодших, що назвали себе „Нью-Йоркська група”, видали вже около десятка книжок поезій (Ємми Андівської, Юрія Тарнавського, Віри Вовк, Богдана Войчука, Же-

ні Васильківської, Богдана Рубчака, Патриції Килини та три річники „Нової поезії” (західний тип видання досі непрактикований в українців). З історії літератур різних народів відомо, що поети йшли на еміграцію чи вже поетами, чи дорослими людьми. Ці ж і фізично і поетично виростили на „еміграційному безґрунті”, і то цілою поетичною генерацією. Явище, якщо не помиляємось, безпрецедентне. Воно говорить про неабияку потенцію української поезії і слова. Це особливо видно на творах Андівської, яка збагнула тисячолітню біографію і багату внутрішню наладованість українського слова та поринає в творчу поетичну гру з ним. Помітно це і в поезіях Жени Васильківської та інших з наймолодших.

Ми мало конфронтуємо розвиток нашої поезії (та й інших ділянок) з відповідними процесами в інших народів. Пореволюційне поетичне відродження в Україні йшло на тлі своєрідного мистецького підйому на Заході. Творчі двадцятих-тридцятих років Заходу і досі остаються неперевершеними. Ті, що приходять після них, не доросли до масштабу своїх батьків і дідів. Розгромові поезії в Україні на Заході відповідав спад, що його не спричиняло таке поліційне винищення, яке забрало 80% літературних талантів України. Післявоєнна хвиля українського поетичного оновлення відбувається на тлі нового оживлення в еспаномовній, французькій, польській, грецькій, німецькій поезії. Сприятливе „знамено часу”...

І добре, що саме тепер наші старші й молодші поети уважно ставляться до праці чужих поетів, перекладають їх на свою мову.

***

Зібравшись віднотувати нову книжку Гординського, ми впали в „роздуми під новий рік”. В загальному контексті стає зрозумілим, що Святослав Гординський,

який уже давненько зник був з поетичного саду, саме тепер набрав охоти пильно перебрати свій тридцятирічний доробок у ділянці перекладної поезії, додати до нього нові переклади і подарувати нам гарний, дійсно поетичний томик „Поети Заходу”. Цим він сильно підтримав перекладну працю таких поетів, як Михайло Орест, як наймолодших поетів чи неприкаяного в своєму новаторстві, безгрошів’ї і продуктивності одноосібного видавництва Ігоря Костецького „На горі”.

„Поети Заходу” охоплюють 24 автори різних країн і епох — від Горація і Франсуа Війона до Поля Валері і Райнера Рільке. Небезпечний і не для кожного осяжний діапазон. Є поети, як от Микола Зеров, що перекладають з повним успіхом лише поетів „сродного” їм стилю й духу. Є поети, що знаходять „сроднос” в різних стилях і епохах. А є і просто перекладачі, що найрізноманітніші квіти чужої поезії механічно засушують у свій перекладацький гербарій. Гординський належить до другого типу. Автор „Поетів Заходу” є сам поет, з прикметами поетичного смаку, хисту й енциклопедичної культури. Тому його книжка має внутрішню єдність, визначену індивідуальністю поета-перекладача-знавця.

Внутрішня єдність може мати і негативні наслідки, якщо поет робить не переклад, а „перелицьовку” на свій копил. Гординський свідомий цих речей і щасливо уникас їх. Він старастся йти в ногу з найновішими вимогами мистецтва поетичного перекладу: поєднати можливо найбільшу точність перекладу (щодо змісту й форми) із збереженням поетичної енергії оригіналу. Тут мусить статися чудо перевтілення поета з однієї душі-мови в іншу душу-мову. Тікє чудо бачимо в перекладах Максима Рильського. Не кажемо, що Гординський всюди розв’язав

це завдання. Часом трапляється недовершеність перевтілення пластичної ясності (як от у окремих рядках з Горація), музикальної повноти, чи не конче виправданого відходу від форми оригіналу (строфи, рими).

Але зате в перекладі деяких речей Гординський перевершив попередні відповідні українські спроби і дав ряд довгожданих першоперекладів, які багато літ служитимуть українському читачеві. Для нас було справжньою сенсацією прочитати в українському перекладі аж три балади Франсуа Війона, „першого поета французького ренесансу і першого великого лірика Франції” (15 ст.). Перекладати Війона дуже трудно і через його старофранцузьку мову і через велику химерність та своєрідний модернізм поезій цього поета-„шибеника”, що поєднував іронію з гарячою інтенсивністю й енергією лірики. Більшість англійських і слов’янських перекладів Війона жертвують точністю форми оригіналу задля передання його духу. Останній відомий нам англійський переклад Війона, надрукований паралельно з французьким текстом (Нью-Йорк, 1960), задля точної передачі духу оригіналу зроблений вільним віршем без Війонового римування. Гординський дві балади переклав цілком автентично і при тому осяг не меншого збереження „духу” поезії.

Дуже добре перекладено поему Віктора Гюґо „Мазепа”, в чому могли додатково переконатися ті, хто чув мазепинську програму „театру мистецького слова” Гірняка й Добровольської. З інших творів на українську тему є в збірці „Похвала Україні” Юзефа Лободовського і чудесний вірш у чудесному перекладі: „Відповідь запорозьких козаків царгородському султанові” Гійона Аполінера. Аполінер — один із промоторів французького модернізму — дав

АНДІЄВСЬКА, КИЛИНА, ЮРІЙ ТАРНАВСЬКИЙ

(Критичні нотатки)

1.

„Розмір і риба” — третя збірка поезій Емми Андіївської. Необмежена в можливостях творчої уяви. Кольоритна і многогранна. Екзотика психологічна і образова. Заскакує читача неочікуваними метафорами, сміливістю яких часто стає на межі гротеску. Наверствування асоціативних переходів сягають іноді вглиб субстанції речей, затрачують ознаки реальних форм, які читач може сприймати зміслами, які може бачити віч-на-віч, чи чути вголос. Підкреслений четвертий вимір. Значуща ірраціональність, нерідко на перший погляд, здається парадоксальною і навіть без сенсу. Але сенс укритий у спогляданні поетки, в яко-

му грайливо переливаються відтінки іронії наперемінку з жагою. Навісність дитини, змісловість недалекого повноліття і злегка насмішуватий скепсис філософського перезрівня — це грані поетичної призми Андіївської.

Книжка не для дітей, не для красноручів суспільної і національної мораліни, не для насуплених повагою і виключністю патріотичного вантажу різних сучасних інквізиторів, не для забріканих прудеріско і біготеріско дрібноміщанських винохувачів т. зв. порнографії і аморальности, — які так часто мають замкнені очі на явища іноді кричущої, справжньої неморальности, — але для тих бібліотечних полиць, на яких не припадають курявою забуття

зразок, як знаменито надається традиційний український (навіть сильно утертий) матеріал для модерної поезії.

З фаховістю історика літератури Гордійський подав у кінці своєї книжки довідки про поетів, а також примітки до окремих місць в перекладених поезіях. Гордійський при нагоді згадує історію попередніх українських перекладів даної поезії і навіть наводить з них зразки. Це гарна додаткова культурна послуга для читача.

Було б добре, щоб і інші поети створили і видали отакі свої книжки задля великої справи поетичного перевтілення в українську мову видатніших і цікавіших поетів різних народів світу. Це ж могло б додаткове джерело того оновлення, про тугу за яким ми говорили напочатку.

Юрій Лавріненко

**Вже появилася
нова книжка**

**С. ГОРДИНСЬКОГО:
ПОЕТИ ЗАХОДУ**

Ця книжка приносить вибір 60 перекладених поезій 24 авторів — римських, італійських, французьких, англійських, німецьких, польських, між ними шедеври світової поезії таких поетів як Війон, Мікельанджельо, Гюго, Бодлер, Вергарн, Шекспір (сонети), Байрон, Е. А. По, Вітмен, Гете, Шіллер, Словацький і ін.

Люкеусове видання в твердій оправі, 136 сторінок тексту. — Ціна 3.00 дол. з пересилкою. — Невеликий наклад.

Замовляти через наше видавництво.

чи тьмою невігластва — ані еротики Сафо з Лесбос, ані „Арс аматорія" Овідія, ані твори Бокаччіо чи Аретіно, ані Рабле, ані „Лелія" Жорж Санд, ані П'єр Брантом, ані Джойсовий „Уліссес", ані Д. Г. Лоренс, ані польський Гомбрович, чи молодого Лео Ліпського „Пйотрусь", ані нашого Бобинського „Ніч кохання", ані любовні лірики давніх майстрів Франції, Німеччини, чи деякі еротики англійських поетів „єлисаветинської доби", ані еротико-сатиричний есей Марк Твена „1601", ані твори Генрі Міллера, ані „Сенкчуарі" Вільяма Фокнера, — для тих, кого не жахає ані „Майя" Гойї, ані увинуклино-сенсуальні картини Рубенса, Енгра чи Курбе, ані Рембрандтові рисунки „французьке ліжко" чи „На кукурудзяному полі", ані Мікельанджело „Леда і лебідь", ані статуєтки деяких індійських божищ, бо їхні повновартісні читачі (чи глядачі) відрізняють мистецтво від порнографії, поезію від словного ексгібіціонізму.

Навіть літературні містифікації типу „перекладів з Арістодемоса Ліхноса" (хоч тут Андіївська знавчо перетягнула у авторській поставі та надужила термінологічними повтореннями і деякими образами мистецьку рівновагу всієї збірки!) не можуть бути предметом на терезах морального чи аморального, бо це — продукти інших категорій, метою яких не є побуджувати когось змислово у сексуальному (такому, чи іншому) напрямі, але в поетично мистецькій формі висловити своєрідні психічні, чи психофізичні стани, нарівні з мистецькими виявами всяких інших (популярно: моральних) почувань, зворушень, життєвих функцій і конфліктів. Однак годі заперечити, що ці власне речі Андіївської не позбавлені деяких вульгаризаційних елементів, що залишає у читача,

на превеликий жаль, доволі оправдане почуття несмаку.

Це все незалежно від того, що у Андіївської — дух бунту (скажімо — такий собі „змиточний чортик", що любить робити все наперекір) не спить, а провокує до виступів, що нерідко кидають її на вістря злих язиків, які не в силі, не вміють, чи не хочуть зрозуміти також це підложжя її літературних екстраваганцій.

Незвичне згущення образості, побудованої зчастина на формах оксиморних, отже здавалося б, протирічних, — дає враження гротеску і небувальщини, але коли увійти в суть цих, наче б то протилежних, стилістичних сцілень, в їх багатозначні скрещення, — тоді стає наявною вся поетикальна безпрецедентність (у нашій поезії) творчої індивідуальності Андіївської. Можна б уважати поетикальним недоліком у деяких (далеко не всіх) її речах — надмірне переверстування поетичного сюжету, що при її образості незвично згущеній архітектурі вірша стає інколи справжнім ребусом для невідготованого читача, а також не менше ускладнює (не завжди потрібно) емоційний відбір і для вташмиченого, що — безсумнівно — класифікує велику частину її поезії як виключно — поезію для поетів, а не для ширшого кола читачів. Це ніяк не мінус з погляду вартості поезії, але звуження, стиснення до ексклюзивності і навіть своєрідної камерності.

2.

„Трагедія джмелів" Патриції Килини — її перша збірка поезій. Свіжа і барвиста, розвиванням образів спільна подекуди з „Короткими віддалями" Євгенії Васильківської, але пересунута радше на площину техніки скорочень і підкреслень.

Франгменти світу ще не скриста-

лізовані і дійсно дівочо молоді, іноді принадно наївної, а частіше метеликово легкокрилої — творчої постави. Кольорит у доволі здецидованих (часом гарячих) барвах, не пастелевий і не акварельний, радше у тонаціях згущених мазків, хоч і не завжди викреслено чітких, проте не розмазаних і не трафаретних. Просвітлюється крізь її поетичні рядки якась елегійна прозорість, чи тоді, коли „від'їжджають тіні в далеку подорож, несучи клунки ночі”, чи теж, коли „самум сонця ховас місто під світлом, під пилом полудня”, чи у ще декількох цього роду віршах.

Деяким її поезіям бракує ще іноді уточненої „крапки над і”, кінцевої ґуантильності (подібно, як і у Васильківської), що треба сподіватися — прийде згодом, бо поетка ще зовсім молода (нар. 1936 р.).

Присмню привітати її поетичний дебют, її щире наполегливість у вивчанні української мови (вона ж родовита американка із стеїту Монтана, походження голландсько-ірландського), та передовсім її свіжий і надійний поетичний талант.

3

Поезії Юрія Тарнавського, представлені у другій з черги його збірці „Пополудні в Покіпсі”, продовжують почату ним лінію у попередній збірці („Життя в місті”, 1956). Це лінія, що виходить головним чином із південно-американської поезії, а найбільше одного із головних її представників — чілійця Пабло Неруди у його „незаангажованій” добі творчости. У збірці вказують частково на те споріднення такі вірші, як напр. „Дві еспанські пісні на безлюдді”, чи „Погляд на три сторони світу”, чи хоч би „Діалог на весні”. Проте Юрій Тарнавський виявляє у них свою незалежність

власним поетичним мітом і переважно власними засобами часто несподіваної метафорички, завжди оригінальної і здебільшого образково правдивої (очевидно — суб'єктивно).

Одначе зрідка прокрадаються у нього деякі образіві (назв'їм це так) неточності (напр. „зойкіт альбатросів”, „ноги плуталися в піску”), але у великій більшості — образи його переважно межево точні, виразисті і свіжі, і часом навіть музичні, як от для прикладу — „речитатив підшов”, „в'юнкі мерці моря” „синій тинк неба”, „шелестять дзвони дерев”, „ломиться час, як теплий папір”, „сонце пекло, як гаряче пшоно”, і чимало інших. Тут ще одна формальна заввага: доброму поетові, яким є безсумнівно Юрій Тарнавський, слід би уникати збігу приголосних, як напр. „він йшов” і т. п., бо це псує евфонію вірша.

Вже появилася

накладом В-ва НА ГОРІ в
Німеччині найновіша збірка
поезій

ВАДИМА ЛЕСИЧА

КРЕНДЯНЕ КОЛО

з критичним есеєм Ігоря Костецького про творчість автора.

У додатковому розділі збірки — вибір перекладів з його поезій — мовами англійською, французькою, німецькою, польською і російською. Мистецьке оформлення — Богдана Доманика.

Книжка має 104 сторінки.
Ціна 2.50 дол. з пересилкою.
Замовляти через наше видавництво.

3 світу науки

3 ПОТАТОК ПРО НАУКОВЕ ЖИТТЯ НА УКРАЇНІ

Не пишу ані огляду наукового життя на Україні, ані оцінки стану певної галузі науки. Подаю лише нотатки і деякі відомості з публікацій наукових установ Української РСР, переважно геологічного профілю.

Читасмо в „Доповідах Академії Наук Української РСР”, № 5, 1961, Вступне слово акад. А. В. Палладіна на загальних зборах Академії (ст. 555):

„В 1960 році по Академії було витрачено близько 25 млн. крб. (в нових цінах), що на 26% більше, ніж в 1959 році. Асигнування на капітальне будівництво становили 8,8 млн. крб.”

З доповіді головного вченого секретаря АН УРСР І. М. Федорченка (там-же ст. 575):

„За станом на кінець 1960 р. в наукових установах Академії

працювало 9920 чоловік, в тому числі 3689 наукових співробітників, з них 236 докторів наук і 1323 кандидатів наук... Із 84 академіків і 119 членів-кореспондентів в установах Академії Наук УРСР працювало на штатних посадах 46 академіків (54,8%) і 63 члени-кореспонденти (53%).”

Стільки науковців працює в Академії. А до того ж наукова робота йде в університетах, сільсько-господарських і технічних вищих школах, Українській Академії Сільсько-Господарських Наук, в численних науково-дослідних інститутах, часто підпорядкованих всесоюзним міністерствам. Серед останніх згадаю ЮжНІП (Південний Науково-Дослідчий Інститут) у Харкові, підпорядкований Міністерству Будівництва Підприємств Металургійної і Хемічної Промисловости, та УКРДОРНП

Міт поетичного світу Юрія Тарнавського має багато вимірів, але росте з реального, щоденного життя і його дрібних випадків. Це своєрідна (у великій мірі екзистенціалістична) містика (якщо так назвати можна) реального життя. Цей світ не відкидає (чого не було у його першій збірці) місцями підкреслених піднесень символіки, напр. у віршах „Діялог на месні”, чи „Скроплення жалю”.

Талант Юрія Тарнавського, своєрідний і незаперечний своєю оригінальністю, має зростаюче визрівання глибин, побудованих не на порожнечі (як це стрічається у деякого з його покоління), але на філософській (ще, може, не зовсім уточненій) системі, і має непереможне відчуття перехрестя духовного (і фізичного) міждб'я, у якому живемо. Поезії Юрія Тарнав-

ського є власне у великій мірі глибоко відчутими психологічними фрагментами поетичного щоденника нашого міждб'я.

У збірці є вміщені дві поезії Юрія Тарнавського, написані в англійській мові. Чи потрібна збірці ця строкатість? Може краще було б йому видати для цього окрему збірку його англійських поезій, а не розривувати одність у збірці, писаній матірною мовою?

Вадим Лесич

* Емма Андівська: РИБА І РОЗМІР, В-во Нью-Йоркської Групи, Н. Й., 1961;

Патріція Килина: ТРАГЕДІЯ ДЖМЕЛІВ, В-во Нью-Йоркської Групи, Н. Й., 1960;

Юрій Тарнавський: ПОПОЛУДНІ В ПОКІПСІ, В-во Нью-Йоркської Групи, Н. Й., 1960.

(Український Науково-Дослідчий Інститут Автошляхового Будівництва), підпорядкований Міністерству Автотранспорту і Автошляхів.

Ця розгалужена наукова праця потребує координації, яка протягом останніх років перебуває в стадії реорганізації. В 1960 році при Академії Наук УРСР було 56 координаційних комісій (там-же, ст. 573).

В системі Академії в квітні 1961 року науково-дослідчих інститутів було 31, інших науково-дослідчих установ — 5. З того, в 1960 році створено 4 інститути, зокрема Інститут Геофізики в Києві.

18 квітня 1961 року року на загальних зборах Академії Наук УРСР відбулись вибори нових академіків по відділах технічних, фізико-математичних, хімічних і геологічних, біологічних і суспільних наук. Було обрано 17 академіків, з них ні одного по відділу суспільних наук. Обрано 24 члени-кореспонденти, з них один по відділу суспільних наук, О. С. Корайд, кандидат економічних наук, голова Відділу суспільних наук АН УРСР.

На тлі розмаху праці відділів точних наук і широти розроблюваних тем, безнадійне враження справляють матеріали щодо Відділу суспільних наук Академії. Наприклад, головний вчений секретар АН УРСР, І. М. Федорченко, у згаданій доповіді 15 квітня сказав (там-же, ст. 567):

„Керуючись постановою ЦК КПРС 'Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах' в минулому році установи Відділу суспільних наук здійснили ряд заходів, скерованих на максимальне наближення науково-дослідної ролі до практики комуністичного будівництва, на підвищення ролі суспільних наук в комуністичному вихованні трудящих, на посилен-

ня боротьби проти ворожої марксизму-ленізму буржуазної ідеології, зокрема проти сучасного ревізіонізму і буржуазного націоналізму”.

Віда! Офіційно сказано, що відділ найвищої наукової установи керується в своїй праці постановою про завдання партійної пропаганди. А звідси й тематика. Першим у звіті ученого секретаря названо завершене Інститутом Економіки монографічне дослідження „Соціалістичне відтворення і його особливості в період розгорнутого будівництва соціалізму”. Серед нечисленних підготованих до друку монографій є такі як „Формування української соціалістичної нації” та „Робітничий клас України в боротьбі за створення фундаменту соціалістичної економіки (1928-1932 рр.).”

Тепер про найближчу мені галузь — геологію. Тут, як і в інших точних науках, роботи величезні. В системі Академії працюють 4 науково-дослідні інститути: Інститут Геофізики і Інститут Геологічних Наук у Києві, Інститут Корисних Копалин та Інститут Мінеральних Ресурсів у Симферополі.

„Геологічний журнал”, двомісячник Академії, є на належному науковому рівні, хоч звичайно прикрашений передовими статтями на теми завдань геологічної служби у світлі рішень з'їзду партії. У 1959 році цей журнал з числа в число містив систематизовані бібліографічні дані: „Література по геології України за 1956 рік”. В 1956 році у наукових виданнях СССР опубліковано 732 праці, присвячені геологічній будові та корисним копалинам Української РСР. Чимало українських учених друкують свої праці у виданнях Академії Наук СССР.

„Геологічний журнал” виходить українською мовою, наукові

книжки з геології — і українською, і російською мовами, так само як і публікації університетів. В деяких журналах до статей додають резюме англійською мовою, але багато з них англomовний читач не зрозуміє.

У книжках нема індексів, що стали стандартним додатком до всіх наукових видань на заході. Папір, а особливо ілюстрації часто низької якості.

Останніми роками вишло чимало книжок з геології України, що підсумовують і узагальнюють працю кількох поколінь. Для прикладу згадаю цікаву книжку на 220 сторінок — „Тектоніка території Української РСР та Молдавської РСР”, під редакцією В. Г. Бондарчука, видання Академії Наук УРСР, Київ, 1959. Видана як пояснення до тектонічної карти цих республік у масштабі 1:750.000, ця книжка є власне першою великою працею про тектоніку України (на всякий випадок: тектоніка — це галузь геології, що вивчає форми будови земної кори). Тектонічна карта є зведенням великого фактичного матеріалу, зібраного десь від 1850-х років (праці професора Київського Університету К. М. Феофілактова) до 1957 року.

Між іншим, впадає послідовне застосування у цій книжці термінів „Російська платформа” і „Російська рівнина” на означення понять, що до них в російській і західній науковій літературі віддавна прикладали як синоніми „російський” і „східно-європейський”.

Тепер про деякі напрямки геологічних досліджень на Україні:

1. В зв'язку з тим, що корінні породи України, які можуть містити корисні копалини, вкриті потужним покривом молодих порід, особливого значення набуває праця, спрямована на глибше розуміння геології України, а зокре-

ма геофізичні досліді і так звані „структурні свердловини”, роблені з метою пізнати геологічну будову даної місцевості. В наслідок цих праць розширено межі Великого Донбасу, тобто усталено, що вугілля можна знайти в глибині землі на значній відстані по горизонталі від території, на якій кам'яновугільні породи виходять на поверхню, як це спостерігається в Донбасі.

2. Далі шукають нафту. За післявоєнні роки відкрито великі родовища нафти та газу в Передкарпатті, газ — у Харківській і Дрогобицькій областях. Нафтові родовища відкрито в Станіславській і в Полтавській областях. Проте своєї нафти не вистачає і її на Україну завозять.

3. Інтенсивно вивчають Криворізький залізорудний басейн. На підставі матеріалів багаторічного свердловання складено нову схему послідовності гірських порід. Запроваджено нову класифікацію руд.

4. Геологічне вивчення Українського кристалічного масива відповідає тенденціям новітньої науки: дослідження виходять поза межі детальних описів гірських порід, а включають аналіз взаємозв'язків між породами, пізнання тектоніки й структури всього кристалічного масива, з'ясування генези корисних копалин масива.

5. За допомогою новітніх методів визначено абсолютний вік кристалічних порід України і зроблено нову схему Докембрія України, що має велике значення для світової науки, для порівняльного вивчення кристалічних щитів світу (Фіно - скандинавський, Канадський, і т. д.).

Боюся утомити читача і на геологічних проблемах ставлю крапку. Ще скажу, що в геології почувається „відлига”, хоч в передових статтях журналів часом жується про постанови пленумів ЦК

УКРАЇНСЬКІ МУЗИКИ В ЧУЖИХ ЕНЦИКЛОПЕДІЯХ

Перше, що мусимо зробити, — це докладніше визначити й обмежити зміст заголовку. Ми мали змогу переглянути тільки частину цих видань, себто коло сорок більших енциклопедичних довідників, яких предметом є музика і музики. Головно були це американські видання, але поруч них простежили ми за нашою темою і в кількох німецьких і французьких. Та вже на основі тільки цього, частинного матеріалу можна поробити деякі спостереження і висновки.

Зразу ж зупинимось на особливо болючому питанні, в які національні рубрики попали відомі українські композитори. Тут бачимо дивовижний хаос. Енциклопедії зазначають при багатьох композиторах місце народження, отже Україну, але зараз же називають їх російськими композиторами. За багато місця зайняв би докладніший перелік таких непорозумінь. Ми обмежимося тільки кількома прикладами.

Ось Grove's Dictionary of Music and Musicians, 5 ed. New York, St. Martins Press Inc. 1954. — 9 томів. В ній народженими в Україні, але російськими композиторами названі Березовський,

Бортнянський, Лисенко. Українцями названі Ревуцький, Зарицька. При Косенкові, Лятошинському, Якименкові й Малькові навіть не зазначено, що вони народжені в Україні. Це просто „Рашен композерс”...

Blom, Eric. Everyman's Dictionary of Music. Phila. David McKay Co, 1946; New York — Gordan 1954.

Тут усі вже, також і Ревуцький, цитовані як російські музики.

Thompson, Oscar. The International Cyclopedia of Music and Musicians. New York, Dodd, Mead + Co., 1958.

Знову подібна історія Бортнянський народжений в Україні, але російський композитор, але тут уже Косенко і Лятошинський виступають як українці. При Лисенку подано: „Рашен (Юкрейнісн) композер”...

Sloninsky, Nicholas. Baker's Biographical Dictionary of Musicians. 5 ed. New York. G. Schirmer 1958, називає російськими композиторами Якименка, Березовського, Лятошинського, Малька, але вже Бортнянський, Данкевич, Лисенко (добре опрацьоване гасло), Ревуцький — це українці.

партії і про потреби зв'язку науки з практикою, а серед списку публікацій про геологію України в 1956 році можна знайти працю „До питання про вплив передової російської думки на наукову діяльність геологів України”. Та в кількох недавніх публікаціях з усіх „клясиків марксизму” я натрапила лише на Енгельса, якого процитували в зв'язку з вивченням петрології Уманського і Антонівського гранітних плутонів.

Тепер у публікаціях згадують праці учених, репресованих і емі-

грантів. Так, широко цитують відомого фахівця геології Криворізького басейна, М. Світальського, що зник у кінці тридцятих років. Згадують праці заарештованого Р. Р. Виржиківського та багатьох інших. З емігрантів, я бачила посилення на Г. В. Закревську і М. Є. Єфремова.

Поскільки це лише нотатки, то моє сумління дозволяє мені не ставити трафаретних речень, як висновків.

Любов Дражевська

Особливі курйози зустрічаємо в енциклопедії Wier, Albert E. The Macmillan Encyclopedia of Music and Musicians, Macmillan Co. New York, 1938.

Тут як українці наведені Кошиць, Лисенко, Філярет Колесса, Стеценко, Степовий. Інші, як Якименко, Березовський, Бортнянський, Косенко, Лятошинський, Ревуцький залишилися росіянами. Та найбільша оригінальність цієї енциклопедії в тому, що в ній Барвінський є мадяром, Любка Колесса — польською, так само Рудницький це поляк.

Більші претенсії можемо мати до Слов'янської Енциклопедії (Rousek, Joseph S. Slavonic Encyclopedia, New York, Philosophical Library, 1949) і то з двох причин. Вона „слов'янська”, отже її редактори повинні вже докладно орієнтуватись у слов'янських національностях. А по-друге, вона творилась тоді, коли на терені ЗДА з'явилась нова хвиля не тільки економічної і політичної, але й культурницької української еміграції, тож легше було перевірити і виправити відповідні гасла. Можна ствердити, що в порівнянні з вище наведеними енциклопедіями тут і повніше заступлені українські музики, і помилок щодо їхньої національності значно менше. А все ж трапляються вони й тут, напр. Косенко, Лятошинський, Ревуцький далі попадають між росіян. І є тут одна несподіванка: Чайковський зацитований як українець. А поруч такої несподіванки ще й таке непорозуміння: Чайковський появляється двічі: раз в транскрипції через „Ch”, і потім в транскрипції через „Tsch”... Оба гасла суперечні. Чайковський під „Ch” це „український композитор, який мав великий вплив на російську музику”, але Чайковський під „Tsch” — це вже росіянин...

Ми займаємось тепер тільки му-

зичною тематикою і тільки мимоходом згадаємо, що особливо від політичної тематики в цій енциклопедії можна було сподіватись далеко більше, коли мова про Україну й її історію.

Є пункт, в якому всі енциклопедії однозгідні. Композитор і етнограф Сокальський, який і в сучасних советських виданнях названий українцем, в переглянутих мною енциклопедіях без виїмку зазначений як „рашеп”.

Це один аспект, але сьогодні в боротьбі за визволення саме з-під російської окупації він дуже важкий. Де шукати джерел таких викривлених інформацій? Вони не тільки в злій волі, в тенденційності інформаторів. Вони також у незорієнтованості далекого від України, передовсім англомовного світу, який легковірно приймає тенденційні інформації. Обов'язком українських музик у Вільному Світі, їхніх інститутів і об'єднань, є протиставитись тим двом джерелам неправдивих інформацій про Україну: розкривати фальшування і правдиво орієнтувати опію світу. Ці завдання стануть мабуть і одним сектором праці Публіцистично-наукового Інституту, що про його організацію читаємо в „Листах до Приятелів”.

Завдання трудне, але не безнадійне. Доказом цього можуть бути знову ж ті енциклопедичні видання, в яких ближче співпрацювали українські музикологи і взагалі науковці. Знову кілька прикладів для підтримки цієї думки.

Можемо зацитувати коректніші дані в „Kleine Slavische Biographie”, 1958 (Wiesbaden, Otto Harrassowitz), де співпрацювала д-р Анна Наконечна. В це більшій мірі треба відзначити видання „Die Musik in Geschichte u. Gegenwart. — Kessel, Baerenreiter-Verlag, 1949, — в якому співпрацює д-р Мирослав Антонович. В цьому незавершеному ще виданні,

на жаль, не підкреслено виразно національності, подано тільки місце народження: Україну. Але при гаслах про наших композиторів окреслення „український”, „українська” і т. д. уже мають повне право громадянства і повторяються часто. Впадає ввічі ширша характеристика „Кавказа” Станіслава Людкевича і підкреслення значення того твору в історії української музики. Всюди подана обширна бібліографія. Вкінці згадаємо незавершену ще французьку *Encyclopedie de la Musique*, 1958, — якої українськими частинами добре опікується д-р Аристид Вирста.

Коли подібна праця буде пророблена і в інших того роду виданнях, тоді образ української музичної культури вийде яснішим, непокаліченим і незатертим фальшивими інформаціями.

Так виглядає справа в музичних виданнях. В загальних амери-

канських енциклопедіях українська музика й українські музики залишаються ще за порогами. Про них немає згади, або, як у найновішій *Encyclopedia Americana*, New York—Chicago, 1960 (30 томів), Бортнянський — це росіянин. Варто завважити, що напр. тут же Костомарів — українець, і гасло опрацьоване добре і прихильно. В німецькому *Der grosse Brockhaus, Wiesbaden* 1953-58 (13 томів): Бортнянський народжений в Україні, а Лисенко — українець, „творець української національної опери”. В еспанській 90 томовій з річниками від 1907 р. *Enciclopedia Universal Ilustrada* Березовський, Бортнянський, Лисенко — всі росіяни.

Заповнити прогалини, виправити неточності і фальші — велике завдання, тяжке, але — віримо — що можливе до виконання.

Роман Савицький (мол.)

Репрезентативне видання творів поезії і малярства

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

в мовах: англійській, французькій і німецькій — з паралельними українськими текстами

(вибране)

за редакцією проф. Юрія ЛУЦЬКОГО, в мистецькому оформленні арт. маляра Мирона ЛЕВИЦЬКОГО — Видавництво МОЛОДЕ ЖИТТЯ, Мюнхен — ст. 116 + 8 кольорових репродукцій, в полотняній оправі з витисками + охоронна сорочинка, в ціні дол. 5.— (п'ять), або рівновартість в іншій валюті.

Дохід з розпродажі цього видання призначений на закінчення ЕУ, що її видає НТШ, найстаріше українське наукове товариство, установа, що носить ЙОГО ім'я. Тому висилаємо це видання передовсім усім прихильникам ЕУ й сподіваємося, що вони його щиро приймуть й поширять серед українського громадянства, а теж у відповідних колах чужинецького світу на всіх континентах.

Належність, — як теж дальші замовлення, — слати на одресу Пласту в Торонто, Видавництва в Мюнхені, або до Комітетів і Представників в-ва ЕУ в поодиноких країнах.

**ВИДАВНИЦТВО
ЕНЦИКЛОПЕДІЇ УКРАЇНОЗНАВСТВА**

„ЕКОНОМІЧНА ТЕОЛОГІЯ“

Приблизно два століття тому в світі західної культури відбулася глибока економічна революція, що до основ змінила старий порядок. Раніше багатство було додатком до влади, а джерелами влади були соціальний, церковний чи політичний престиж. Після тієї революції, що про неї була оце згадка, стало навпаки. Багатство стало джерелом влади, а багатство було в руках тих, що виходили переможцями з господарської конкуренції на вільному ринку. Сила кишені почала рішати про вигляд світу. Королі могли далі боротися з парламентами, парламенти могли виповідати війни; президенти могли бути розумні або й робити великі помилки, — та про будучину, про вигляд суспільства, рішали не вони, але економічний розвиток. Бізнесові цикли не були наслідком наказу якоїсь людини, але наслідком ринку. Ринок, а не воля монарха правили господарством. Таким чином історія стала автоматичним процесом, а будучина визначалась анонімною, господарською грою-боротьбою.

Цю зміну усвідомили великі економісти-теоретики, підкреслюючи то одну, то другу притаманності того нового ладу. Але всі вони погоджувались в одному: — що економічні умовини і їх розвиток це рішальний для історії процес. Так Адам Сміт вважав нагромадження капіталу основним для того світу чинником; Мальтус і Рікардо звернули увагу на протилежний чинник: ріст населення. Маркс бачив передовсім боротьбу класу у тому новому капіталістичному порядку.

Капіталістичний світ — це єдине суспільство в історії людства,

в якому ні традиція, ні свідоме керівництво не мають наглядну над усіма людськими діями. Це єдине суспільство, в якому будучина, потреби завтрішнього дня залишені цілком автоматичній системі. Це як корабель без капітана. Він може плисти рівно і спокійно, але коли щось не до ладу, постас непевність, криза.

Таку непевність і зміну внесли Джон Стюарт Міл і утопісти. Суспільство повинно розподіляти продукти своєї праці так, як треба, а не здаватись тільки на механізми ринку. До економічного мотиву вони внесли новий мотив: моральний. Раз появившись, спроби встрявання в автоматичний господарський процес не припинялись. Завдяки саме тому вмішанню не збулися передбачування Маркса: — суспільство обмежило монополії, сприяло постанову професійних спілок, регулювало конкуренцію і т. п., і так старалось досягти того, чого воно хотіло, а не що приносив автоматичний розвиток.

Тож сьогодні у світі колись не-обмеженого капіталізму з його виключно економічною грою не-особових, механічних сил — діють уже й свідоме встрявання інтелекту і керованої ним волі. Державне плянування, публічні інвестиції, протимонополістична політика — все це знаки не чисто економічних, але моральних імпульсів. Після двох століть плавби на кораблі, що його свобідно ніс вітер, суспільство знову бере керму в свої руки. Поза нами світ, в якому будучину формували тільки економічні чинники. Вони далі грають велику, але вже не єдину рішальну ролю.

Останні роки принесли зміни,

які далі тиснуть у напрямі збільшеного встравання в господарський процес. Першою є ізоляція капіталістичних країн серед пробудженого і сучасними засобами сполучення в одне зв'язаного світу. Давніший чистий капіталізм, і так само сучасний обмежений — це господарські системи тільки малого дробу людства. Для мільйонів китайців, індусів, арабів, африканців, навіть південних американців — це чужа система. Що гірше, сто років тому могло здаватись, що всі ті народи знаходяться тільки в передкапіталістичному періоді свого розвитку і поволі доходитимуть до капіталізму. Сьогодні для більйонів людей капіталізм не є бажаною будучиною, але чимсь жорстоким і несправедливим, чимсь, що треба побороти. Уряди тих народів пізнали іншу дорогу до індустріалізації, до розбудови шляхів, копалень, а саме шлях колективізму, накинутий комунізмом. Техніка колективізму вміє прискіпати економічний ріст народів, що знаходяться в нужді. Той колективізм з залізною дисципліною, якого виразом є баракові комуни Китаю, може без сумніву успішніше мобілізувати матеріальні і людські ресурси, ніж „мішане” господарство сучасного, керованого капіталізму.

Очевидно, кошти колективізму страшенно високі. За його досягти треба платити утратою політичної і господарської свободи, двох особливо цінних і дорогих здобутків Заходу. Колективізм не дивиться на особисті вдачі і нахили людини. Це метода палиці, метода безоглядного насильства, а не вільного вибору.

Для людини західної культури — це щось гидке. Але воно не є таким для людей, що живуть у

крайній нужді, яких життя і так це один мус. Утрати свободи не відчуває людина, яка ніколи не зазнала свободи. Така людина в колективістичній дисципліні бачить тільки прискорену дорогу до кращої будучини. Очевидно, західний світ не може пропагувати такого революційного колективізму, але тому в очах залитого потом гірника з Болівії чи задоволеного по уха явайця західний світ виглядає оборонцем реакції, тоді як Москва виступає в ролі новачасного Робін Гуда, що грабить багатих, щоб роздавати пограбоване бідним...

Це тяжка політична проблема, що стоїть перед сучасним світом вільної економіки і змушує до щораз більшого встравання держави в господарське життя. Той світ мусить виявитись в очах анонімних сотень мільйонів людей не тільки як арсенал продукції, але і як арсенал надій на кращу будучину. Інакше ті мільйони в рішальній хвилині можуть збройно повстати проти нього.

І є ще друга причина, вже не зовнішнього політичного, але внутрішнього характеру, яка так само збільшує засяг встравання не тільки держави, але й суспільства, виборців — у господарський процес. Цю другу причину викривив проф. Гелбрейт (J. K. Galbraith) у книжці *The Affluent Society* (Суспільство в наддостатку). Економічний ріст виводить капіталістичне суспільство (ідеться головню про ЗДА) з давнього підсоння потреб у нове підсоння надміру й повноти. Але тоді продукційне зусилля, скероване на прибуток, тратить свою самозрозумілу ціль і оправдання. Коли знамениті мощені дороги вже до заплурди переповнені автами, холідельні пабиті харчами, а шафи

одягом, — дальша продукція приймає позначки люксу. Будова шляхів, продукція харчів, коли їх ще треба, вибір убрань, поки багато людей ще невідповідно одягнуті, — все те має великий сенс. Інакше, коли всього того забагато і йдеться вже не про заспокоєння потреб, але про забаганки.

Та є ще одна глибока і прикріша небезпека. Багате суспільство має поважні вимоги і потреби, яких заспокоєння не є справою ринку, скерованого на зиск. І саме ці потреби залишаються дуже позаду того, що надається для споживацького люксу і ринкового збуту. Мова про школи, про розвагові простори, про культурні активності. Всі вони виходять покривдженими. „Соціальний балас" порушується. Оце багата родина виїздить своїм люксовим авто, із регульованою температурою всередині, з посиленними гамульцями, а довкруги нужденні квартали вбогих, засмічені вулиці, а поза містом зелень-природа заслонені рекламами... Родина починає „пікнікувати". З підручної холодителі виймають вибагливі страви й напитки, але оце вода в річці занежищена... Для спочинку витягають із авто надуті повітряні матраци, найлонові шатра, а навколо гниють відпадки...

Це проблеми, які непосильні для самого уряду. Тут уже суспільство, електорат, мусить активно втрутитися, щоб повернути соціальну рівновагу. „Люди не можуть жити без економічної теології" — пише той же вчений економіст, себто не можуть жити без визначення дальших цілей, до яких суспільство у своїй господарській діяльності прямує. Таким чином учений економіст не повинен вдовольнятися тільки опи-

сом того, що діється, але повинен вказувати напрям, куди ми маємо, куди ми хочемо йти. Самі тільки суто наукові, на статистиці, отже на квантитативних оглядах оперті студії залишають на боці проблему, як впливають економічні процеси на соціальні переміни; залишають на боці проблему відношення тих квантитативних комбінацій до системи, яка не тільки створює продукти споживання, але й життєві позиції і мораль.

Оригінальних нових візій і визначень цілей сьогодні не видно. Те, що чуємо, все те аргументи і конструкції відомі з творів давніших мислителів. І так, на крайній лівій стоїть марксизм, але його пророцтва про остаточне перетворення нинішньої системи небагато відбігають від того, що сказано ще в днях самого Карла Маркса. Коли б не приклад Росії з її застосуванням марксизмом, ці пророцтва були б небезпечніші. Тепер вони мають чар хіба „для найнужденніших народів світу, тих, що не знали іншої долі, як долю жебраків". Можна розуміти і співчувати тим народам, і треба вжити всіх заходів, щоб уможливити їм вихід із їх нужденного стану.

Праворуч марксизму стоять соціалісти. Багато з них є далі марксистами в тому розумінні, що вони заповідають кінець капіталізму. Але в протилежності до комуністичних марксистів вони підкреслюють ідею свободи, що пробивається крізь соціальні переміни. Так само в протилежності до перших соціалісти зацікавлені реформами нинішнього дня. Для них пекуче важними є питання, чи господарство має бути цілком чи частинно пляноване,

поскільки має рішати споживач, і поскільки продуцент і т. п.

Найближчими до них є прихильники керованого капіталізму. Вони різняться від соціалістів тим, що не вірять у неминучу загибель капіталізму, і не хочуть замінити приватної власності громадською власністю. Їх центральна думка така, що капіталізм може втриматись, якщо ми нашим встраванням зробимо його життєздатним. Залишений сам собі, капіталізм може вийти з рейок, коли не економічних, то моральних. Тільки при сильнім політичнім керівництві капіталізм може успішно розвиватись. Тому потрібні державні інвестиції, протимонопольні закони, потрібні побуди для публічної і приватної активності.

Праве крило заступлене прихильниками давньої теорії „laissez faire”, отже прихильниками засади невстравання в вільну гру господарських сил. Всі встравання тільки паралізують капіталістичну систему.

Та у всьому тому виразно чути давні голоси. На правому крилі ясний відгомін думок Адама Сміта, в ліберальному, американському капіталізмі діють думки Кінса (J. M. Keynes), у соціалістів прориваються ідеї Стюарта Міла, у крайніх лівих — Карла Маркса...

Поза крайніми правими всі три інші групи виходять уже поза межі господарської революції капіталізму, що розпочалась два століття тому, і в 19-му ст. досягнула свій верх. Так само поза ту революцію виходять думки оригінального сучасного економічного мислителя, Йосефа Шумпетера*, викладені в книжці „Капіта-

лізм, Соціалізм і Демократія” (1942). Він не бачить ніяких чисто економічних причин, чому капіталізм мав би завмерти. Капіталізм може далі успішно працювати. А все ж на питання: чи капіталізм може жити далі?, Шумпетер відповідає рішучим: Ні!

Капіталізм — на думку Шумпетера — міг бути розгоновою силою поступу, поки капіталісти поводились як лицарі на турнірі, або принайменше як піонери. Очевидно, не всі. За кожним відважним підприємцем тягнулись боязкі спільники. Але рушійною силою були люди відваги, які ризикували своїм майном в ім'я нових задумів, нових експериментів. Той тип капіталіста зникає і то під впливом саме капіталістичної цивілізації, побудованої на раціональній калькуляції, на скептичній, дослідній поставі. Той самий раціоналізм колись підкопав претенсії королів і панів. Тепер він прийшов до висновку, що і гроші не є ще всім. Так то інтелектуаліст посіяв сумніви в душі капіталіста. А далі прийшли нові висновки: приватна власність так само не є святістю, як і святістю не були і божеські права королів. Романтичний ідеал капіталіста-здобувця утратив чар під ударами раціоналістичної критики. Трудно виступати на турнірі, коли глядачі вважають таке видовище смішним. І найзавзятіший лицар тратить охоту, коли ніхто не оплескує його подвигу.

Атака з боку інтелектуалістів — це тільки одна причина того, що капіталізм в'яне. Друга причина в ньому самому, у зміні, що сталася в його нутрі. Капіталіст, приватний, особистий власник не є сьогодні паном господарського світу. Місце колишнього повного зваги, рішучого, навіть безогляд-

* Прізвище подаємо в німецькому звучанні, бо це австрієць, що з 1932 року жив і діяв у ЗДА.

ного, але завжди енергійного „лицаря бізнесу”, зайняв тепер „неособовий власник” — менеджер*. А для цього нового пана ситуації важкий, не ризик, не суперництво, але добре забезпечений, високий прибуток... Та це вже знак кризи, знак загнивання капіталізму.

—
Такі висновки для наших днів із заключних сторінок праці Роберта Гайльбронера: *The Wordly Philosophers* (нове вид. 1961 р.), праці, яку найповажніша американська преса зустріла з великими признаннями.

Для української мислі ті висновки мають особливе значення. Трудно пророчити і докладно передбачувати дальший економічний розвиток у світі. Однак одне вже є справою не здогаду, але факту: — економічний розвиток не є єдиним і остаточно рішальним чинником історичного процесу, як то було в давнішому капіталізмі, і як то доказує марксизм. Дуже яскраво підкреслив це саме Шумпетер, якого думки, подані в книжці Гайльбронера, ми свідомо зреферували на кінець. Навпаки, встривання інтелекту і розумної волі в господарський процес щораз виразніше, а розвиток останніх років змушує уряди, суспільства до дальших встривань.

Це в'яжеться з проблемою, що стала осередньою для української мислі 20-го століття, проблемою інтелігенції як провідної верстви. Роля інтелігенції як провідної сили українського відродження 19-20 століть була зразу чимсь саморозумілим. 1918 рік — Гетьманська держава — висунула інші

верстви до керівництва: передовсім давню, землевласницьку, і новішу, промислово-торговельно-фінансову (ПРОТОФІС). Держава Української Народньої Республіки відновлена Директорією — це знову держава української інтелігенції, яка виступає як речник і представник — і робітничої і селянської клас.

Після катастрофи 1920 року в українському мисленні продовжувався бій за право до національно-державного проводу. „Листи до братів хліборобів” В'ячеслава Липинського радикально заперечували претенсії інтелігенції до державного проводу. Ірраціоналістичний націоналізм, із публіцистикою Дмитра Донцова в осередку, протиставив інтелігенції — вольовість, ірраціональний волюнтаризм. Обі теорії були критикою і антитезою до системи Української Народньої Республіки, як системи керованої інтелігенцією.

Вся та робота мислі, та критика не були зовсім безплідними. Зокрема це треба зазначити у відношенні до глибоких і з щирого переконання писаних творів Липинського. Багато аналіз цього українського політичного мислителя ще довго збереже свою актуальність і цінність. Однак дальший історичний розвиток виявив нестійкість основних концепцій обох названих представників протинтелігентського напрямку. Українського землевласництва того типу, що з ним зв'язував свої надії Липинський, вже немає, і трудно думати про його нове народження навіть у післябольшевицькій Україні. А сучасний історичний розвиток у світі йде саме в напрямі щораз більшого впливу інтелігенції на державу, навіть у напрямі опановування нею державно-

* Цій зміні і проблемам, що враз її нею виринули, присвячена книжка Джеймса Бернгема: *Революція менеджерів* (James Burnham: *The Managerial Revolution*, 1941).

FIAT EUROPA

На поверхні подій далі стоять Берлін, Конго, в останні дні знову приєднались оживлений комуністичним наступом В'єтнамський фронт, потім наступ Індії на португальську колонію, Гоа... Ці події займають наголовні шпальти передовсім американської преси. Це — так сказати б — **фасада історії наших днів.**

А за нею, глибше неї, назрівають важніші речі. Вони не мають посяму такої сенсації, як мур, що ним відгородився в Берліні комуністичний рай, щоб із нього тисячами люди не втікали в капіталістичне пекло Заходу. Вони не хвилюють так, як дике розшматування італійських літунів на гуманітарній службі зграєю здеморалізованих конголійських вояків. Згадка тих подій не викликає в нашої пам'яті гарматного гулу і кулеметної стрілянини, як з відомлення про бої в Катанзі. Але не берлінське напруження, яке мабуть не доведе до війни, що її обі сторони нині не хочуть, і не анархія в Конго, не партизанка в В'єтнамі, але саме ті не такі головні, але вагітніші події змінюють політичну мапу світу.

На тій мапі до 1-ої світової вій-

ни політичні верхи були позначені назвами європейських столиць: Лондон, Париж, Берлін, Відень, Рим... Від землетрусу тієї війни ті верхи почали западатись щораз нижче. Друга війна завершила той процес. Колись володарська Європа, скривавлена і ожебрана, стала на політичній мапі низиною, понад яку високо вгору вистрелювали два нові верхи: — Вашингтон і Москва. Вони, їх почини, їх воля визначали події в світі.

Це той історичний момент, у якому збулися пророкування французького історика Токвіля. Він ще в першій половині минулого століття передбачав, що в будучині тим двом силам, ЗДА і Росії, доведеться керувати світом*. Але можна мати враження, що це одночасно той момент, в якому ті пророцтва, здійснившись, починають втрачати дальшу силу... В обох світах: західньому, веденому Америкою, і комуністичному під проводом Москви, виростають суперники до значення і влади. З одного боку Об'єднана Європа, з другого Червоний Китай. У великий історичний дуєт врізаються нові голоси: — дуєт в короткому часі готовий перемінитись у квартет...

Москва на 22-му Конгресі Компартії станула на „протисталінських“ позиціях. Символом того було викинення балзамованого і низькими поклонами вшановуваного тіла диктатора з мавзолею, де воно лежало поруч із тілом Леніна. Та Китай залишився при сталінізмі. Москва викляла Альбанію, Китай зараз же взяв її в

го апарату, і в напрямі неминучого встравання інтелекту в „іраціональний“, некерований раніше, господарський процес. Теорії Липинського і Донцова, в тих їхніх протипінтелігентських частинах, залишаються психологічними регресіями, романтичними заворотами до минулого: — до ідеалізованої Липинським хліборобської держави Богдана Хмельницького і ідеалізованого Донцовим, вільного, іраціонального степу...

---

* Ті думки Токвіля в коротких цитатах знайде читач у попередньому числі „Л. до Пр.“, на 59 сторінці.

свою опіку. Москва порвала дипломатичні зв'язки з Тіраною, а за нею роблять це вірогідні сателіти. Китай розбудовує свої позиції над Адрією... Чи це повний розрив, як піддають надто поспішні ілюзії, початок московсько-китайських напружень, що доведуть до зіткнення? Покищо мабуть ще далеко до цього. Це тільки відзначення нового голосу в дотеперішньому дуєті Вашингтону і Москви. Це Китай підкреслює перед світом свою незалежну від Москви політику. Пекін стає столицею правдивого, твердого, воюючого комунізму і збирає під своїм проводом азійські комуністичні партії. Комуністичне єдиновладство Москви надцерблене. Однак в відношенні до некомуністичного світу і Москва і Пекін мають тільки тактичні різниці, їх стратегічні цілі однакові: — скомунізований світ. Це так як і голосування Англії за прийняттям Червоного Китаю до Об'єднаних Націй (ОН), тоді як США завзято протиставляється цьому — не означає розриву між цими державами Заходу.

Всі ці пересування цікавили світову опінію і наповняли пресу різними здогадами. Та всі вони затінилися подіями, що відбуваються всередині західного світу. Англія і Данія вступають до Європейської Господарської Спільноти, до її Спільного Ринку; за ними — сподіються — підуть скоро Норвегія й Ірландія... Створюється могутній блок, і коли про Китай говорять як про потенційну потугу будучини, то Об'єднану Європу вже називають „третьою силою” поруч Вашингтону й Москви.

Господарське відродження Зах. Німеччини після воєнної руйни називали чудом. Потім подібні чу-

да повторялись в Італії, в Японії. Але створення Європейської Господарської Спільноти й її досяг продовж 4-річного існування — це в порівнянні з попередніми несподіванками справжнє чудо чудес... Це ж радикальний зворот від тисячелітніх суперництв, що розряджались частими війнами, — до господарської єдності, яка повинна стати базою і політичної єдності. Жан Монне, головний творець і подвижник цієї Спільноти, заявляє, що як тільки утвердяться спільні інтереси європейських держав, політична унія стане чимсь samozрозумілим. Це також переконання президента Спільноти, проф. Гальштайна: — господарська спільнота це не тільки економіка, це політика...

Економічна інтеграція і політичні напруження в конфлікті між Заходом і СРСР створили ґрунт для політичної інтеграції, яка вже почалась. „Ще немає відповіді на питання, чи цілком розвитку є „Європа Батьківщини” чи європейська федеративна держава. Але це питання висувається сьогодні вже не теорією, але практикою” — пише німецький коментатор Гімπεле.

Європейська Господарська Спільнота шости держав (Франції, Німеччини, Італії, Бельгії, Голландії, Люксембургу) основана чотири роки тому, має такі успіхи, яких не сподівались самі її творці. Звідси прискіплене темпо вирівнювання і затирання митних бар'єр. Господарський розмах останнього року перевищив усі калькуляції. Це відчула Англія, яка в протигагу Спільному Ринку пробувала творити блок семи інших держав, але тепер змусена до не менш революційного краку: до відречення від свого традиційного блискучого відокрем-

лення і до включення в Європу... Той примус пробивається крізь признання англійського прем'єра, що рішився на той непопулярний крок. Він називає його не присманою, теплою купільлю, але зимним, отверезуючим душею. Ще драстичніше схоплює положення один із провідників опозиції, колишній прем'єр уряду Лейбурпарті, лорд Етлі: „Від нас хочуть, щоб ми приєднались до двох держав, які ми перемогли в останній війні, і до чотирьох, яким завдячуємо рятунок Англії. Продовж десяти років ті краї зробили настільки більші поступи в порівнянні з нами, що ми змушені покірно благодати їх дозволу включитися в їхню організацію”.

Яку силу уявлятиме об'єднана Європа, показують цифри і графікони, якими рибють сторінки світової преси. Ось кілька з них: населення вільної Європи досягас тепер 328 міль., СРСР — 214 міль. Виріб сталі: Європа — 117 міль. тонн річно, СРСР — 72 міль... Електричної енергії: Європа — 500 біл. кват-годин, СРСР — 290. Продукція авт: Європа — 4,750.000 возів річно, СРСР всього 140.000. Вугілля: Європа — 496 міль. тонн річно, СРСР — 410 міль... Цемент: Європа — 103 міль. тонн річно, СРСР — 50 міль... Експорт: Європа — 51,2 біл. доларів річно, СРСР — 6 біл. Імпорт: Європа: 55 біл. проти 5,5 для СРСР.

До тих цифр, дуже слушно, додає коментатор U. S. News заввагу: „328 міль. населення Західної Європи мають куди більше спільного між собою ніж 214 міль. гостро роз'єднаного населення СРСР”.

Коли до вище наведених цифр додати ще господарський потенціал ЗДА, тоді різниця стане ве-

личесною. Тоді проти 214 міль. населення СРСР стоятиме 500 міль. Проти 290 біл. кват-годин електричної енергії створеної в СРСР, стоятиме 1,3 трільйон. Проти 72 міль. тонн советської сталі — 217 міль. і вкінці проти 140.000 советських авт — 11,5 міль.

Так оце внутрі обох дотеперішніх бльоків — західного і комуністичного — приходить до поляризації сил. Америка з політичних мотивів сприяє об'єднанню Європи, як і американській допомозі завдячує Європа своє господарське відродження. Економічно сильна і політично об'єднана Європа була б достатньою противагою до натиску СРСР і звільнила б ЗДА від страшного тягару повної відповідальності за стримування комуністичного напору. Ці політичні мотиви сьогодні такі важні, що Америка готова платити за них неминучими, бодай в перших роках, економічними втратами.

Та є різниця між поляризацією внутрі західного і комуністичного світу. Тут нова сила виступає в господарському розцвіті й розгоні і на такій здоровій базі прямує до вільного, політичного завершення готової вже економічної структури. Там, у червоному Китаю, при терором утримуваній політичній єдності, прийшов господарський застій і настала загроза голодової катастрофи. Сталінські методи поспішної колективізації не здали іспиту. Політична активність, навіть агресивність Китаю супроти Формози і в південному напрямі (Індія, В'єтнам) — це відвертання уваги світу і власного населення від внутрішньої поразки комунізму.

Було б помилково робити з цього розвитку „марксівські” висновки, що основою історичних про-

цесів є економічні умовини, а все інше — це тільки їх надбудова, навіть щодо змісту залежна від економічної бази. Життєвий процес багатограний і виявляється в різних формах. Тільки однобокий погляд на історію, погляд із вікна своїх власних вузких зацікавлень, каже розуміти історію то як здійснювання чистих ідей, то як анонімний, механічний, господарський процес, який щойно створює ідеї. Ідеї й господарські умовини це вияви того самого життєвого процесу, тількищо його тенденції легше висловити ідеями, ніж втілити їх у політичну й економічну дійсність. Тому звичайно історичні події попереджаються і тим самим підготовляються ідеями. Духовий, господарський і політичний розвиток Франції 18-го ст. йшов до радикальної переміни старого режиму, але теорії Руссо й енциклопедистів значно попередили революцію. Подібно й українську революцію 1917-го і наступних років найперше оформили письменники й учені, а потім аж революціонери й державники. Так і нинішня європейська революція, яка міняє шлях дотеперішньої історії ударів і війн на шлях об'єднання сил, давно підготовлялась у духові. Нинішня „європейська свідомість" не є тільки додатком, бічним продуктом Спільного Ринку, але творчим співчинником тієї економічної революції, за якою згідно з усіма знаками повинна послідувати й політична революція: — створення європейської конфедерації чи федерації. Сьогодні промисловці і торговельники стають європейськими патріотами. Але ними здавна були найкращі представники європейської духової культури.

Мрія про єдність і упорядкова-

ний мир в Європі давні. Вона була вже жива в імперії римських кесарів, у середньовіччі вона проявлялася в намаганнях католицької Церкви до єдності під її омофором. Вона ясно висловлена Наполеоном: „Яке значення має те, що дві нації розділені ріками чи горами, або що вони говорять різними мовами? Європа це одна провінція світу: коли ми воюємо, то це громадянська війна. Мені найбільше хотілося б зробити з цих народів один, одностайний державний організм..."

Мрія про єдність через гегемонію одної нації — це діюча сила новітньої європейської історії. Еспанські Габсбурги збивали і подружними зв'язками зліплювали європейську державу, в якій не сходило і не заходило сонце... Поразка Великої Армади в бою з Англією перемістила силові центри тієї мрії, але не знищила її. Тими центрами стають Лондон і Париж. В 19-му ст. центр пересувається на схід до Пруссії об'єднаної Німеччини. Дві світові війни 20-го ст. це боротьба за „Ной-орднунг" (новий лад) під твердою стопою Берліна. Поразка Німеччини і руїна Європи пересунула той центр ще на схід, до Москви. Вона стала сьогодні спадкоємцем усіх тих, завжди криваво заломлюваних мрій і намагань насильної єдності Європи.

Революційність сучасного європейського розвитку в тому, що це спроба справді „нового порядку", створеного новими методами: — методами добровільної кооперації, яка свідомо скерована до єдності в свободі, єдності сфедерованих вільних батьківщин.

Тож самозрозуміло, що та революційна ідея має найзавзятішого ворога в давньому і сучасному центрі світової контр-рево-

люції, в Москві. Всі погрози Хрущова, натиск на Берлін, застрашування Фінляндії і тепер Австрії, все це розпочали зусилля спинити хід історії і завернути його назад до розсвареної і розбитої Європи.

Та тут роля Москви нагадує ролю Мефіста з Гетового Фавста, ролю тієї сили, що завжди хоче зла, але мимохіть творить і добро... Приспінення темпа господарської, політичної і мілітарної інтеграції Європи це частинна заслуга напору Москви. На дорозі до завершення єдності є ще багато перешкод, сумнівів, внутрішніх спротивів, ресантиментів між народами, що тисячеліттями були ворогами. Однак, як точно завважує німецький публіцист, Фрід, усунути всі ті перепони — це саме велика місія Москви!

Де далі, тим трудніші, тим безнадійніші стають зусилля спинити розвиток. Він може стримуватись, затримуватись на якийсь час, можливі перебої, але повний заворот до минулого не правдоподібний. Найбільший спротив Спільному Ринкові, отже касуванню протекційних мит, робили зацікавлені ними промисловці. Тепер, після чотирьох років саме вони не допустили б до розпаду економічної спільноти. Вони вже навіть не могли б допустити до нього. Найбільші фірми, французькі, німецькі, італійські, країн Бенелюксу, асоціювались, пов'язались, позливались так, що їх роз'єднання покалічило б усе життя Європи. Це зливання фірм відбилось і в нових назвах: колишні окреслення різних виробів „французький“, „німецький“ і т. п. уступили місце назві „європейський“... Автова, літакобудівельна, електрична, нафтова, скляна промисловість народів Європи

сплелись до того, що один із чільних німецьких промисловців заявив: — Ще кілька років, і тоді вже ніякий уряд не зможе виступити з Господарської Спільноти. Господарники не допустять до цього...

Успіхи окрилюють. Вже підносяться пляни спільного європейського фонду монетарної резерви, що мало б довести до однотайної європейської валюти. Динаміка розвитку не слабне. Згадуваний уже Монне виразно зазначує, що об'єднання не є самоціллю. Це тільки початок дороги до більш упорядкованого світу, до якого мусимо дійти, якщо хочемо уникнути руїни. Партнерство Європи й ЗДА мусить створити нову силу миру...

Це справді передумова упорядкованого світу, оте партнерство Європи й ЗДА. Їх розходження це завжди виграш Кремля. З розбитою й економічно слабкою Європою Вашингтонські політичні спеці могли не рахуватись. Тепер із кожним роком голос Європи ставитиме співрішальним. Це може зрівноважити молоду і невіривну світову політику ЗДА, часто роздерту суперечними ідеями й тенденціями, в якій принциповість поєднується іноді з відреченням від засад, що їх саме Америка висунула, і в якій провідництво світу іноді розуміється як купівлю ласки і голосів глядачів і співучасників світового театру, який носить назву Об'єднаних Націй.

Мос обличчя паленіє від сорому, коли бачу, як люди тепер, коли йдеться про життя чи смерть, завжди думають тільки про те, як би то більше заробити, більше зужити і менше працювати.

Ергардт
нім. міністр

ПРОТИ СЕПАРАТИЗМУ: ОН, ЗДА, СССР

Уявім собі багача, що побудував великий театр, заповнив залю даровими або півдаровими гістьми, а тоді сам почав лицедіяти... Не всім гостям подобається гра і вони починають нарікати й протестувати. Найголосніші претенсії підносять гальорка, яка взагалі нічого не платила за вступ. Вона шумить, вона погрожує, що коли далі йтиме вистава, яка їй не до вподоби, тоді вона знайде собі іншого лицедія-диригента, який черевиком по лавці керуватиме дальшою грою. Занепокосний багач починає ще дрібніше витанцьовувати, підсміхатись, щоб приподобатись гальорці. Тоді знову публіка з партеру протестує, навіть грозить, що покине залю...

В позиції того багача знайшлися сьогодні ЗДА в своїй ставці на ОН. Щораз частіше ЗДА залишаються в меншості, переголосовані тими, що їх вони втримують при житті матеріальною допомогою. Народи приймають допомогу з виглядом неначе вони роблять уступку Америці, навіть ласку. Але при різних нагодах вони йдуть на поводах черевичного диригента: — Долари з Америки, накази з Москви!

Політика в відношенні до Конго ілюструє сказане. Більшість новонароджених, властиво новостворених африканських держав крайнє ворожо наставлена до самостійницьких прямувань південної провінції колишнього бельгійського Конго, Катанги. Вони готові підтримати ставленика Насера і Москви, Гізенгу. Не з любови до комунізму, бо трудно підозрівати в цьому такі держави як Нігерію, але з бажання затримати границі давніх колоній не-

нарушеними. І центральний уряд Конга в Леопольдсвіль і Гізенга хочуть єдиного, неділимого Конго: — перший на зразок різних „неутралістів“, другий на зразок сателітів Москви. І це для численних африканських свіжих володарів вистачальне. Важно побороти сепаратизм. Хай комунізм, аби єдина, неділіма колонія... Така відомка для українського уха музика!

Ту саму позицію займають і ЗДА, і тому всупереч власному гаслу про самовизначення фінансують напад війська ОН на Катангу, підвозять своїми літаками резерви. Щораз численніші голоси в ЗДА, і то з рядів обох партій, протестують проти цього. Щораз частіше відомі американські коментатори й дописувачі запитують, як пояснити, що ОН і ЗДА не вибираються походом проти сепаратизму комуніста Гізенги, але саме проти прихильного Заходові Чомбе? На останніх нарадах оборонного військового союзу НАТО — 11 держав осудило збройне втручання ОН і ЗДА в справу Катанги і тільки три держави з великими застереженнями не відступили від ЗДА... Отверто протестували головні союзники Америки: Англія, Франція, Бельгія... Не допомгло. Американський фундатор театру ОН щораз завзятіше витанцьовував під оплески азійсько - африканської гальорки, а Москва дискретно затирає руки з утіхи. Це ж знову між ЗДА і Європою клин незгоди, і це як у 1956 році, коли ЗДА допомгли отворити двері Совстам до Близького Сходу, так тепер здавлюючи єдину в Конго, проєвропейську і протикомуністичну силу, ЗДА розчищують шлях для Гізенги, чи в найкра-

чому випадку для безбарвного неутралізму, що при різних нагодах голосуватиме проти ЗДА. Скільки разів ЗДА знаходились із СССР в одному фронті проти Європи, стільки разів користі з такої ситуації мала тільки Москва...

Де глибокі причини тієї ворожнечі до сепаратизму Катанґи і що та ворожнеча означає? Питання, що не тільки цікавлять, але і хвилюють українську свідомість. Деякі аналогії до українського сепаратизму і до відношення до нього чинників американського стейт-департаменту занадто очевидні. Можна ствердити, що саме на історії Катанґи українська політична думка багато скористала, отверзіла з свого наївного протиколоніалізму. Недавно ще та думка була подібна до кобилки, що брала участь в військових вправах, маневрах, а тепер, в „цивільній службі”, при плузі, все ж почувши гомін трубки стає дуба, виривається з хому, щоб бігти... Так на саму згадку про колоніалізм українська преса заливалась обуренням і протестами, навіть не питаючи, чи ті гасла не йдуть випадково просто з Москви, і не задумуючись, чи кожен протиколоніалізм приближує, чи віддаляє можливості визволення України з-під найжорстокішого і найбільш несправедливого колоніалізму. Ми жили ілюзіями, що повторялись у пресі і в розмовах, неначе нововизволені народи це наші природні союзники. Дійсність розвіяла ті ілюзії. Свіжі пущеники на волю стали союзниками Москви... І треба зараз додати: — не кон'юктуральними тільки, як могло б здаватись, але... природними, на основі споріднених цілей.

Сьогодні ясно, що ніякого ґганського, гвінейського, нігерського,

конґолійського народу-нації немає. Є різні, різномовні племена збиті разом кордонами, що їх встановили колоніальні європейські потуги. Тож можна говорити не про самовизначення народів, але про самовизначення рідкої інтелігентської верхівки, вихованої окупантами, якої бажанням є замінити владу колоніальних держав своєю владою, але зберегти підбосм тих держав устійнені території. Отже в Африці йдеться про творення націй-народів із племен, на чолі яких стоять племенні ватажки.

Тому всі аналогії до України — як ми це часто пригадуємо — треба брати з великими застереженнями. Передовсім вони не справедливі для європейських колоніальних держав, коли б їх хотів хто ставити на рівні з окупантами України. Європейські колонізатори прийшли в Африку в зовсім примітивні, навіть дикі умовини. Вони експлуатували краї і людей, жорстоко, але і приносили їм початки цивілізації та створювали початки місцевої провідної верстви. Окупанти України, навпаки, прийшли в країну з виразним національним обличчям і з вищою цивілізацією, ніж їх власна. Вони нищили ту цивілізацію, і нищили і далі вперто нищать провідну верству, що відроджується. Їх намаганням є повернути населення України до стану племен, лемків, гуцулів, волиняків і т. п., як то робила Польща, або до стану провінційної відміни панівної нації, як робила і робить кожна Росія.

Навіть аналогія з давньою українською територією з її племінними окремішностями і племінним сепаратизмом, якого виразом була розправа київських князів з деревлянами, і та аналогія не

справедлива для України. Це ж були племена з давньою і глибокою культурою...

Та все ж та остання аналогія кидає найбільше світла на нашу проблему. Африканські держави це недавні колонії. Коли не стало європейських володарів, вони виявили тенденцію розпадатися на племінні округи. З племінним сепаратизмом доводиться боротись і Гані і Нігерії і іншим. Звідси приклад Катанґи, якщо б вона оформилася в окрему державу, це смертельна загроза. Задушити її в зародку — це те дивне на перший погляд завзяття тих держав. Це поясняє також активність Індії, коли йдеться про нищення сепаратизму Катанґи. Індія — це також конгломерат вже не племен, але народів. Вони тримаються разом традицією англійської імперії, силою центрального уряду і особистим авторитетом Негру, на якому ще спочиває харизма Магатми Ганді. Але будучина тієї хитливої єдності не певна. Саме тому в час, коли Китай вривається в границі Індії, військо потрібне вдома воює проти сепаратизму Катанґи, а щоб якось реставрувати престиж, уряд Індії, за випробованою методою, відвертає увагу населення від поразок на півночі, скеровуючи її проти зов-

нішнього, слабшого ворога, Португалії в Гоа...

Тут глибокі джерела совєтських симпатій в Африці й Індії. Бо і „вічна Росія" в постійному намаганні втримати підбиті нації й племена в рамках одної держави. Це ті, як вище сказано, не тактичні, кон'юктуральні, мотиви взаємного розуміння між Москвою і схильними до неї „невтральними". І тому всі ті держави може ще довго не будуть, як наше побожне бажання підказує, природними союзниками України, але будуть природними союзниками Москви.

Коли нас вперше обманюють, то це вина обманця. Але коли вдруге даємо себе обманути, то це вже наша власна вина.

През. Кеннеді

Гайнріх Гайне висловив це своєю мовою:

Хто вперше кохас, хай і нещасливо,

Він як Бог,
Але хто вдруге нещасливо

кохас,

То це дурень...

Добра пригадка всім західнім політикам, мрійникам „єдиної неділимої".

ОСВЯЧЕНА ТРАДИЦІЯ НЕВОЛИ — І „СІМ'Я ВОЛЬНА, НОВА"

Події в Конго, в Африці взагалі, цікавлять і тривожать українську свідомість ще й тому, що вони прораджують хаос думок і непевність постави найбільшої сили Вільного Світу, ЗДА, до яких скеровують свою тугу за свободою і з якими зв'язують свої надії на визволення поневолені Москвою народи. Українське суспільство особливо занепокоєне поді-

лом підневільних народів Європи на дві категорії: „раніше незалежних" і „народів, що є традиційними частинами ССРСР". Ми привикли до того, що ЗДА, його стейт-департамент, пильно вважає, щоб не мішати т. зв. сателітів, які після 2-ої світової війни знайшлися у межах комуністичної імперії, і народи, що перед тією війною належали до ССРСР. Ті наро-

ди „другої категорії” розуміли цей поділ, як тільки тактичний хід політики, яка хоче ступнево йти до ліквідації советського колоніалізму. Першим ступнем мало б бути визволення сателітів. Остання заява стейт-департаменту робить ту різницю більш засадничою. І то всупереч гаслові самовизначення, бо виходить, що традиційна неволя освячує ту неволю. І також усупереч політиці застосовуваній у відношенні до первісних африканських племен, яким ті самі ЗДА приспішували розрив із „традиційною неволею” і перехід, як у Конго, до „independence”, справді незалежного від усіх правил порядку танцю...

І знову мусимо повернутись до питання історичних аналогій. Ними треба користуватись дуже обережно, але вони залишаються головним засобом вчування в історичні процеси і засобом їх розуміння. Необережно вжиті аналогії сплутують і викривляють американську світову політику. Для американців Україна, Білорусь, Грузія це „стейти”, а їх сепаратистичні тенденції наводять на пам'ять виступ південних стейтів і громадянську війну минулого століття. Тоді оборонці єдиної, неділимой стають російськими... Линкольнами. Численні спеці від східньо-європейських справ, білоросійські й жидівські, підсилюють ті аналогії, протиставлячись усамостійненню „традиційно” поневолених народів. Ті аналогії й ними створювані ілюзії підтримує зручна комуністична пропаганда, яка трубить, що під плащем одного советського народу, подібно як під плащем американського, вільно живуть і розвиваються культури, навіть „самостійні” держави...

Як протиставлення до всіх та-

ких аналогій виростає нова „Європа вільних батьківщин”, з'єднаних добровільно, не підбоєм. З одного боку, американський казан, що в свободі перетоплює розпорошені різнонаціональні одиниці в один американський народ. З другого боку, московський казан, куди підбоєм і терором втискають не одиниць, але цілі народи, осілі на своїх територіях, щоб зварити з них одностайну советсько-московську кашу. А між ними європейська єдність свободних національних різноманітностей, національних індивідуальностей. Це те нове і велике, і те найглибше, що і для української мислі приносить відродження Європи.

Було смішно і болізно одночасно — чути презирливі слова недавніх українських європейців, кидані в сторону Європи: дивитись на захоплення протиевропейськими випадками африканських диктаторів. Для багатьох українців Англія була вже банкрутом, Франція дегенератом і т. д. Було в тому щось із втіхи раба, коли він бачить, як колишнього пана б'ють...

А все ж саме Європа здійснює те, про що завжди мріяли великі українські душі: — вільне співжиття вільних народів. В час страшного терору в Україні і в час приниження Європи, і тоді живий дух України, устами Миколи Хвильового, кликав до рівняння з духовою Європою. Тепер відроджена Європа в вільній федерації стане ще більш притягальною силою для народів європейського Сходу, а її приклад буде „заразою”, від якої советська тюрма не відгородиться ніякими подвійними, навіть сотими мурами.

Це не значить, що від тієї Європи Україна має чекати автома-

В нашому світі: події, коментарі

РІЧНИЦЯ МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА

Українське суспільство вшановує 150-ту річницю народження пробудителя Галицької землі, Маркіяна Шашкевича. Відбуваються урочисті академії в переповнених, великих залах. Виголошуються промови, доповіді. Газети приносять статті, навіть довші студії, як праця д-ра Луки Луцева в „Свободі”, що — сподіємось — вийде окремою відбиткою. А все те в Шевченківський рік, і так навантажений святкуваннями.

Шевченко — Шашкевич: — дві зовсім неспівмірні величини. Шевченко нині живий і його слово сьогодні вражає сильніше всіх пісень його сказаних українських слів. Шашкевич, як поет, письменник, це вже тільки історія, історія дорогих, але скромних початків, які ніколи не дозріли до мистецької завершеності, історія „квітки дрібної” серед бурі й морозу провесни... Але накинута урочистостями того самого року порівняння в'яжуться далі розбудною уявою.

Українське літературне відро-

дження — слушно чи неслухно — зв'язують із першими піснями Енеїди Котляревського. Сорок років після них появилася „Кобзар”, який фактично створив нову українську літературу і нову українську людину. Приблизно така сама часова віддаль між „Русалкою Дністровою” і виступом Івана Франка, що викував серця і сумління нового галицького покоління. Ті часові випадковості запрошують до дальших порівнянь і аналогій.

Котляревський — Шашкевич: — у першого при всьому конформізмі в відношенні до сучасної йому, російської дійсності, незаймана українська стихія в душі. Вона переливається його мовою, його порівняннями, метафорами, його сміливими, кольоритними, оригінальними і все ж суто народними образами. Його „Наталка Полтавка” ще сьогодні може чарувати, його Енеїду скандинавський учений-літературознавець признав до тепер найкращою з-поміж світових трагедій Вергілієвого

тичного визволення. Занадто добре пам'ятаємо 1918 рік, пам'ятаємо сліпоту Європи 1933 року, і пам'ятаємо 1941 рік! В новій Європі великий голос матиме Німеччина, яка намагатиметься відняти від Польщі утрачені землі за кошт України. Все те мусимо мати на увазі. Але коли мова про ідеї, про засади, що сьогодні борються за обличчя світу, в нашу атомову добу, то ідея великої спільноти свободних, з ясним національним обличчям батьківщини, ідея нової Європи — це й ідея української будучини.

Еспанський філософ Сальвадор де Мадаріяга в тузі за здійсненням такої європейської єдності кличе: Фіят Європа!, як колись за біблійним оповіданням Творець світу кликнув: Фіят люкс! У тузі за визволенням із духової комуністичної тюрми і з політично-національної советської неволі і українська свідомість повертається до того клича: Хай буде Європа і в її „великій сім'ї, вольній, новій” — найдалі на схід висунута держава європейської культури: Україна.

М. І.

епосу. У Шашкевича, галицька інтелігенція пробивається щойно з оков церковно-слов'янського язичія до народної стихії, і її душа тужно шукає наближення, відбудови підірваних довгим історичним відокремленням мостів з тісної провінції до „українських вірлят“, до історичних традицій козацтва.

Життя Шевченка глибоко трагічне. Той трагізм спричинений соціальною дійсністю царської Росії (кріпацтвам) і потім ударом із царським поліційним режимом. Але з боку духового суспільства Шевченко зустрічав і розуміння і симпатію, в Петербурзі, і в Україні, навіть серед кіл, що проти їхніх соціальних привілеїв він виступав. Інакша доля двох галицьких пробудителів: Шашкевича і потім завершителя його по-

чину — Івана Франка. Оба діяли в порівняно вільнішому режимі, але оба мали перед собою тверду скельо заскоружлості власного суспільства, і обом наростали „мозолі на руках і душі“ від їх тяжкої, каменярської праці молотом.

Є справедливість в історії, і її млини, як Божі, мелють поволи, але певно. Маркіян Шашкевич, сам священник, не мав ласки у своїй церковній гієрархії. Сьогодні саме українська католицька церква, якої душпастирем він був, її організації, її преса — активно співпрацюють, навіть ініціюють святкування Шашкевича. Це вирівнювання давньої провини супроти людини таланту і характеру, що була вбогим душпастирем малої парохії, а стала духовим оновителем свого народу. Млини історії мелють поволи, але певно...

ПІСЛЯ 5-ОЇ СЕСІЇ УНРАДИ

В листопаді ц. р. (17-20) відбулася 5-та Сесія УНРади. Приготування до неї були довгі. Міжпартійні напруження і розгри змушували пересувати реченець і нервували кола найближчі до Держ. Центру УНР. Ті пересправи і до кінця невіривняні розбіжності не відчували гладкого ходу нарад. Він і не був таким, але Сесія відбулася, органи Держ. Центру, Президія УНРади і Вик. Орган, оновлені. Це перше заспокоїливе ствердження. Заслуга в цьому окремих осіб, в першу чергу президента Ст. Витвицького, і партій, які в моменти найгрізніших загострень діяли відповідально, щоб не зірвати Сесії.

Коли дивитись на Сесію, як на окрему подію, залишаючи на боці внутрішню, еміграційну, і дальшу, самої України, ситуацію, тоді всі ті напруження виглядають звичайними, нормальними явищами. В усіх парламентах бувають нині такі речі. Немає їх тільки на Конгресах комуністичної партії,

де всі одностайними і довготривалими оплесками схвалюють згори накинуті резолюції.

Однак на тлі настроїв і життєвих тенденцій всередині українського суспільства поза Україною, ті події не знаходять повного оправдання. Суперечки, в яких осередку стоять чи то особисті чи партійні амбіції або другорядні проблеми, тільки поглиблюють політичну апатію, що як зараза поширюється в суспільстві. Ті суперечки дають „ідеологію“, оправдання відходів людей у привату. Оновлені органи Д. Ц. мусять усвідомити собі значення і того спокою, що межував із байдужістю, спокою, що супроводив Сесію. Не відчувалось ніякої сенсації, ніякого живішого зацікавлення, зворушення. Преса спокійно і коротко, аж надто коротко, і спізнено, повідомляла про хід нарад, так як повідомляє про численні інші з'їзди, конгреси. Контраст до живої духової співучасті суспільства в діях Держ. Центру, яку можна бу-

ло бачити ще напр. десять років тому... Взагалі суспільство в ЗДА і Канаді було слабо інформовано. Тільки частинна вина в цьому відповідних рефератів у Д. Ц. і тільки частинна вина редакцій, що не постарались про скорі і докладні кореспонденції і не zorganizували їх постачання. В основі всього лежить отой холод суспільства, яке вже не хвилюється і нічого особливого не чекає... Грізні знаки! Органи Держ. Центру повинні пильно стежити за тими знаками і розумно протидіяти їх причинам.

Ще сумніше виглядають найбільші загострення на Сесії, коли співставити їх із положенням в Україні. Це ж у-перше в історії Москва на останньому конгресі отворто висунула гасло повної ліквідації українства взагалі. В такий час довгі дебати і суперечки на Сесії займає справа боротьби з Американським Комітетом Свободи... Також „фронт”!

Було б несправедливо не бачити і осягів Сесії. Ними вважаємо розширення бази УНРади через поворот партії ОУН (с) до активної співпраці в ній. Так само вважаємо корисним те, що нарешті Вик. Орган зірвав із непотрібною засадою представництва в ньому всіх партій. Ми завжди виступали проти такої переміни Вик. Органу в мініятуру Президії УНРади. Тепер до В. О. входять тільки члени партій більшости, що дає йому кращі передумови свobodного діяння і звільняє від перманентних криз. Наради Вик. Органу стануть нарадами дієвого штабу, а не тереном партійних спорів, які підтримували можливість дій. Це збільшас відповідальність партій більшости

і це також вважаємо корисною річчю. Засада „всі партії в уряді” розводнює відповідальність і зв'язує опозицію. Тепер опозиція, критика, такі конечні, знайдуть для себе відповідніше форум: Президію УНРади і орган публічної opinii: пресу.

До плюсів треба зарахувати і виразний розділ між органами Держ. Центру і установами Американського Комітету. Знову ми завжди заступали погляд, що службовики Комітету не повинні займати керівних постів в Держ. Центрі. До 5-ої Сесії та засада, декларативно прийнята, в практиці не виконувалась. Тепер чекаємо послідовного її проведення.

Вважаємо, що суспільство, з опозиційними партіями включно, повинно дати новому Вик. Органові шансу виявитись у дієвих починах і в праці, а не схвалювати згори чи згори осуджувати. Це тимбільше, що важні функції в Вик. Органі перейняв інж. Дмитро Андрієвський, нова людина і відома з свого політичного вироблення і такту.

Чого ж суспільство чекає? Передовсім відбудови поваги, авторитету Держ. Центру, так дуже надцерблених за останні роки, і то в очах власного суспільства, і в очах чужинців, що приглядаються нам. А це можливе, коли Президія і Вик. Орган, замість витрачати енергію на партійні міжусобиці і на другорядні проблеми, скерують усю свою увагу і працю, а тимсамим увагу і працю суспільства, на головні завдання українства в Вільному Світі в обличчі смертельної загрози, що повисла над батьківщиною.

З МОСКОВСЬКОЇ ЧАШІ МОСКОВСЬКА ОТРУТА

Великою і хвилюючою сенсациєю були розкриття в зв'язку з смертю д-ра Лева Ребета і Степана Бандери, провідників двох груп ОУН.

Факти: — І Ребет і Бандера померли наглою смертю, при чому в випадку Бандери обслід твердив виразні знаки отруїння. І другий факт: — із Східної Німеччи-

ни перейшов на захід Богдан Сташинський і перед німецькою поліцією зізнав, що то він з доручення Москви спеціальною „отруйною пістолем“ вбив обох, Ребета і Вандеру.

Це факти. Є й велика містерія в признаннях Сташинського. Як пояснити, що людина втікає з Східної Німеччини в час, коли це масово роблять інші і коли їх гостинно вітають, забезпечують, — отже як пояснити, що така людина замість скористатися з можливостей зникнути, сховатися під зміненим прізвиськом, — сповідається з злочинів, які караються смертю чи досмертною в'язницею. Трудно вірити в зрушення совісті, про

яке говорить Сташинський. Це переживання не для тієї породи і так вишколених людей... Можна сумніватися, чи таємниці Сташинського буде колись уповні виясненою. В світі розвідок і контррозвідок ніколи не засвічуються ясні лампи. Там вічний півсумерк...

Та як не було б, ці факти дуже характеристичні для „вічної Росії“. А коли йдеться про влив тієї „вічної Росії“ в українське суспільство, тоді не може бути в ньому різних постав. В обличчі „вічної Росії“ і типових для неї злочинів є тільки одна постава: глибокого обурення і тіснішого зрівняння рядів у боротьбі.

ПРИНИЖЕННЯ

Наукове Т-во НТШ в ЗДА видало в серії „Доповідей“ (Papers) за числом 18 брошуру на 28 сторінок, що її автором є голова НТШ, проф. Роман Смаль-Стоцький. Тема брошури: Мазепинські традиції старої У. Н. Р.

Можна мати багато застережень, починаючи заголовною сторінкою. Можна дивуватись, що означас поділ між „старою У. Н. Р.“ і можна питати, від якого часу починається „нова“. Можна питати, чому в англійському заголовку говориться про Мазепинські традиції українського національного уряду 1917-1923 років, тоді як у брошурі пишеться головню про речі пізніших років. Таких здивувань викликає публікація багато.

Та найприкріше в цьому те, що автор брошури, голова НТШ, вважав у 1961 році за потрібне відновити притихлі вже напруження між українськими науковими установами. Ті напруження почалися в таборовому періоді 40-х років і там же, ще в Європі, почали вирівнюватись у співпраці різних груп науковців в обох центрах: в НТШ і в УВАН. Тому не згідне з правдою, неначе „події розвива-

лись головню на американському терені“, а вже слова про те, що „тут впливи відомих американських організацій поглибили засадничі розходження поміж обома централіями науки“, без ближчих пояснень натяків на „відомі американські органи“ і без ближчого окреслення „засадничих розбіжностей“ між НТШ і УВАН, — ті місця ледве чи зважився б помістити якийсь поважний пресовий орган. У виданні фірмованому Науковим Товариством ім. Шевченка такі речі недопускальні.

Враження випадів під адресу „підсовєтських науковців“ дуже тяжке, а президент УВАН в ЗДА, проф. Юрій Шевельов, зажадав скреслення себе з списку дійсних членів НТШ. Розуміємо те враження, хоча радимо не трагізувати події. НТШ — це вже довга і почесна історія й традиція, а голова установи — це проминальна тимчасовість.

Погляд, що устійнився в нашому суспільстві, зокрема між науковцями, і що заспокоїв давні загострення, такий: — трагедією для народу є, коли він має кілька урядів, кілька державних центрів,

Заклик до живих

ВІД ІДЕЇ ДО ДІЇ

В попередньому числі „Листів до Приятелів” за вересень-жовтень була коротка інформація про те, що в Чикаго створився вже перший Ініціативний Комітет для організації Публіцистично-наукового Інституту. Сьогодні можемо подати відомості про те, що в Чикаго відбулися Установчі Збори Осередку і що там полагоджено вже також і відповідні законні формальності. Те, що було ідеєю і словом, стає вже дієвим пляном і організацією.

Ідею, що її висунув наш журнал, прийняло багато наших приятелів і знайомих з признанням. Де-хто з них бажав і грошовими датами підтвердити свою готовість співпраці і систематичної підтримки. В кількох числах ми подавали списки вplat, які приходили на адресу редакції. І після цього отримали ми кілька переказів і їх перелік подаємо нижче. Маємо низку теплих листів з різних сторін, навіть із далекої Австралії, з вістками про почини до оформлення постійної співпраці. Маємо повідомлення, що в Трентоні ство-

рився вже осередок і чекає дальших зв'язків і включення в співпрацю. Підготовляються осередки в Клівленді й Торонто. Громада в Чикаго підтримала ідею Інституту вже завершеним організаційним оформленням.

Тепер коли від ідеї переходимо до дії, варто ще раз пригадати кількома реченнями наші цілі, що про них була розмова на сторінках „Заклику до живих”. Головна ціль: — це боротьба за світову опінію в користь України. А це вимагає систематичних студій органів тієї опінії, тієї сили, що сьогодні співрішає про долю світу, отже студій преси, книжкових публікацій, заяв політичних і духових провідників народів, — всього, що відноситься до справ України на тлі Сходу Європи. Далі наша ціль вимагає перегляду найважливіших світових енциклопедій-справочників, з яких рішальні політики черпають відомості про Україну. Наша ціль вимагає систематичного, на можливо високому науковому й публіцистичному рівні, виправлювання всіх мимовільних помилок і світових неправд, якими переповнені ті органи світо-

але не є лихом сам факт кількох наукових установ. Західні вільні народи мають по кілька академій. Важно, щоб взаємини між ними визначались правилами шляхетного суперництва в науковій праці. Видання ч. 18 серії „Доповідей” НТШ — на жаль — не є свідомством такого шляхетного суперництва.

Брошура проф. Смаль-Стоцького на кожному кроці підкреслює потребу пошани традиції. Вона ж сама дуже прогрішується проти основної традиції НТШ, проти поважного, наукового рівня його публікацій.

Р. Срібний

вої опінії. Кореспонденція з авторами статей, редакціями, статті в чужих газетах і журналах, окремі видання служитимуть цій ідеї.

З цього короткого переліку видно, що Інститут не вривається в засяг завдань і праці вже діючих наукових і політичних установ. Він піднімає завдання, які досі ні одна українська організація систематично не виконувала і не виконує.

Та будемо, Приятелі, тверезі. Для виконання наших завдань треба довгої і впертої праці й боротьби. І треба передовсім витривалості і терпеливості. Сотнями років вороги України викривляли перед світом правду, і то користуючись усіми політичними і фінансовими засобами своїх могутніх держав. Не сподіймось, що одним поривом і при наших скромних можливостях ми скоро осягнемо наші цілі. Наш Інститут оце народжується бідним, як дитина, що приходить на світ. Ми не маємо навіть верстату, щоб почати працю: — не маємо систематично зібраних матеріалів про те, що написано і що пишеться про нас у світі. Мусимо будувати від фундаментів. Тож треба і розуміння з боку суспільства, але треба й терпеливості. Суспільство, що підтримуватиме Інститут, слушно вимагатиме від його органів докладних звітів і інформацій про працю. Але ті керівні органи Інституту так само слушно чекають від свого суспільства терпеливого довір'я. Це ж не йдеться про спалах протестаційного віча чи походу, але про тяжку духову працю над тим, щоб виполоти бурян упереджень, фальшивих інформацій про Україну, бурян вкорінюваних десятками, сотнями років!

Коли поважно думаємо про місію української політичної й духової еміграції, то приходимо до переконання, що саме така боротьба за світову опінію в ім'я української правди, систематична, на високому рівні ведена боротьба — це одне з перших призначень нашого великого ізоходу. І від того, як виконаємо його, залежатиме, як осудить нас історія, як згадуватимуть нас будучі покоління вільної України.

Та коли мова про неї, помірімо далі. Будівля, що її фундаменти ставимо, буде потрібною і для неї, для будучої вільної України. Погляньмо тільки на велику працю, яку виконують подібні інститути досліду й інформації великих державних народів. Згадаємо хоча б знану в світі Альянс Франсез із її розгалуженнями в різних країнах. Або згадаймо жидівські інститути. Все це вільні амбасади своїх народів, що інформують світ і помагають йому пізнавати культуру своїх батьківщин, їх господарство й його можливості. Вони, ті вільні амбасади своїми впливами доходять туди, куди офіційні державні апарати дійти не могли б. Молодій українській державі такі вільні амбасади будуть більш потрібні ніж знаним у світі, старим державам!

Такі безпосередні завдання і такі далекі перспективи діла, що його починаємо. Наріжний камінь поставлено, і тепер нашою спільною амбіцією мусить бути, щоб на ньому будівля підводилась щораз вище вгору. Напевно будуть початкові труднощі, перепони, перешкоди. Але терпеливістю і витривалістю мусимо їх перемогти!

М. Шлемкевич

УПРАВА ОСЕРЕДКУ ПУБЛІЦИСТИЧНО-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ В ЧІКАГО

вибрана на Установчих Зборах 17-го грудня:

Голова: д-р Тома Липичак; Заступники голови: проф. д-р Борис Боженко і д-р Роман Залуцький; секретар український: Ераст Дзюбинський, секретар англомовний: мец. Орест Понель; Скарбник: д-р Роман Барановський; організаційний референт: дир. Тарас Лиськевич; книговод: Мгр. О.

рест Городиський; інформаційні референти: Андрій Івалів, проф. Василь Івацук; члени Управи: Натан Рибак, Петро Домченко.

Контрольна Комісія: д-р Ілля Витанович, д-р Андрій Гасцький, д-р Богдан Ткачук. Заступники членів Контрольної Комісії: Анатоль Білодід, дир. Роман Мицик.

ПРОХАЄМО ЗВЕРНУТИ УВАГУ

Коли створюються і оформляються інші осередки, тоді з'їзд їхніх делегатів вибере Центральну Управу ІНСТИТУТУ. До першого Делегатського З'їзду функції Центральної Управи для ЗДА тимчасово виконуватиме Управа Осередку в Чикаго. Тому за всіма інформаціями в справах статуту, фінансів, оформлення і т. п., прохают звертатись до Управи в Чикаго. Адреса голови Управи:

T. Larychak, M. D. 2437 W. Chicago Ave. Chicago 22, Ill.

В інших справах прохаємо як досі звертатися на адресу:

M. Shlemkevych, 916 Monroe Ave, Elizabeth, N. J.

В боротьбі за українську правду немає і не може бути провінційних, партійних, віровизнаєних подлів. Може бути тільки спільне, організоване й розумно ведене зусилля всього українського суспільства в Вільному світі.

ВІПЛАТИ НА ФОНД ІНСТИТУТУ

прислані на адресу редакції

(продовження)

Вш. П. П.: Олена Березюк, Мінеаполіс — 20.00 дол.; д-р П. Біланюк, Детройт — 10.00 дол.; М. Палій, Норман — 5.00 дол.

ФОНД НЕСПРОМОЖНОМУ БРАТОВІ

Як минулого року, так і тепер усі датки на пресовий фонд йтимуть на поміч неспроможному братові, себто на висилку журналу до Європи і до країн низької валюти, як Півд. Америка, для тих, що не в силі заплатити за нього. Минулого року ми висилали таких дарових примірників 53. Це великі кошти, зокрема при дорогій тепер поштової оплаті. З пресового фонду зібрали ми тільки частину тих коштів. Тож прохаємо не забувати і невеликими датками допомогти втримати і розширити коло тих наших братів, що самі не спроможні передплатувати журнал.

3 книжок і з преси

ТВОРИТИ ЕКЗИЛЬНІ УРЯДИ

Видаваний у Німеччині журнал „Der europäische Osten“ (Європейський Схід) містить у 83 числі ц. р. статтю під заголовком „Сильне посунення на шахівниці психологічної війни. Тепер творити екзильні уряди“. Подаємо уривок

СУМНИЙ ОБРЯД

Знову доводиться нам згадку прощати заслужених громадян і добрих приятелів.

— В жовтні померла в Ньюарку бл. п. **ОЛЕНА ГОРДИНСЬКА**

до кінця життя діяльна громадянка, дружина бл. п. літературознавця, проф. Ярослава Гординського, мати піаністки Дарії Каранович, поета і маляра Святослава, д-ра Богдана і д-ра Володимира Гординських.

— В листопаді помер у Торонто бл. п. **ЛЕВ ТУРКЕВИЧ**

добре відомий диригент, музичний керівник театру Лесі Українки у Львові 1939-1941, і музичний керівник Львівської опери 1941-1944. На еміграції заслужений організатор і диригент хорів і симфонічних концертів. Музика і громадян.

— В грудні ненадіжно помер у Нью-Йорку бл. п. д-р **БОГДАН КАРПЕВИЧ** кол. президент Адвокатської Палати у Львові, на еміграції заслужений громадянин, один із організаторів і кількарарзовий голова хору „Думка“ НІОрку.

Родинам Покійних висловлюємо щире співчуття. Полегшою для них, для приятелів і знайомих буде те, що добрі діла Покійних житимуть довго у вдячній пам'яті українського суспільства.

тієї статті про „проти-уряди за советським зразком“.

„При питанні, що може вчинити Вільний Світ, треба виходити із таких роздумів. Народи під тиском советського насильства не мають іншого вибору, як скоритись тому насильству. Вони не мають ніякої альтернативи і не мають ніякої іншої можливості виявити ініціативу. Тому західні потуги мусіли б за них взяти на себе ту ініціативу і дати їм ту другу можливість.

„А шлях до того не такий уже трудний, бо Захід мав би вести ті справи за зразком, що його раніше показали Совети. Треба б для всіх народів Східної Європи із їх еміграцій потворити проти-уряди в протиставленні до існуючих комуністичних „урядів“ і треба б, щоб держави, з'єднані в НАТО, визнали ті проти-уряди. СССР робить докладно те саме. А що ті проти-уряди не могли б діяти на територіях власних батьківщин, вони мусіли б спочатку мати форму екзильних урядів. Визнання екзильних урядів дає можливість їм і їхнім народам подавати всяку поміч, якої вони потребують.

„Таким чином можна б допомогти народам Східної Європи. Бо такі екзильні уряди могли б у межах психологічних розгр підняти ініціативу, яка в їх батьківщині під тиском терору не можлива“.

Далі вже редакція журналу подає свої завваження до тієї ідеї:

„Автор пропонує в своїй статті на 513 ст. оснувати в Західній Європі екзильні уряди для всіх поневолених Советами народів. Треба тільки наслідувати приклад, що його СССР всюди і постійно дає. СССР добре знає, як це діє. Але передовсім це привело б до об'єднання емігрантів, бо давало б

ім якийсь певний осередок. Тепер, коли мусимо діяти, треба цю пропозицію пильно передумати, щоб поробити відповідні приготування".

—

Німецький автор і німецький журнал пропонують те, чого хотіли і чого добиваються вже оформлені державні центри поневолених народів. Їх не треба аж творити! Тільки, на жаль, західнім державам цілковито бракує того, що має СССР: відваги й ініціативи. І, на жаль, ті уряди, передовсім уряд ЗДА, до того оплутані

єдинонеділимською фікс-ідеєю, що вони на все інше глухі і сліпі, і нездатні підняти ту — в психологічній війні з комуністичним світом найсильнішу — зброю.

Все ж думки висловлені в поважному і впливовому органі, і то не думки відокремленого автора, але думки схвалені і підписані редакцією — це симптом повільного тверезіння. Хоч на скору і радикальну зміну настанови, особливо до, як висловлюється Вашингтонський стейт-департамент, „традиційно привалелжних до Росії народів", рахувати трудно!

„НАРІД БАРАНІВ"

Три роки тому появилася в ЗДА сатиричний роман "The Ugly American" (Поганий американець). Його автори Віліям Ледерер і Юджін Бурдик вказують помилки і поразки американської дипломатії після 2-ої світової війни. Роман був видавничим успіхом. Мільйон примірників продано скоро.

Нова праця Віліяма Ледерера вже не вдягається в форму роману, але безпосередньо розправляється з фальшивими кроками американської політики, які підорвали довір'я до ЗДА в широкому світі. Причиною всіх тих невдач є невіжество, брак орієнтації і народу і уряду щодо положення серед інших народів і щодо тенденцій, які діють серед них. Нова праця має ще більш визиваючий заголовок: "A Nation of Sheep" (Нарід баранів), і вона вже місяцями тримається як один із бест-селлерів на американському книжковому ринку.

Тепер та книжка виходить у французькому перекладі. З цієї нагоди „Le Figaro Litteraire" (Париж) містить уривки, в яких коротко з'ясовані погляди Ледерера, і його тривога за долю американської батьківщини.

„Розвал великої держави-нації

може вже близький. А привід до цього дає постава одної, єдиної людини. Це вона дозволила провідникам тієї країни заспокоювати нарід, напоюючи його півправами, вона відвернула пресу від її обов'язків і вона казала масі оббріхувати себе саму. Вона, та людина, заставила своїх співгромадян триматись тільки смішних сторінок життя, вдовольняти тільки порожніми розвагами, і ухилитись від суворого контакту з дійсністю.

„Цим винувником є ти, американський громадянин, що читаєш ці рядки, що тримаєш у руці цю книжку. А країною — є твоя країна, нею є З'єднані Держави Америки.

„А ту вину поділяє й автор, що продовж багатьох років не виконував свого обов'язку патріота. Як маса пересічних американців, він вт'шався привілеями громадянства, але відкидав відповідальність зв'язану з ним.

„Наслідок такої поведінки трагічний. Сьогодні ми є державою „громадян щасливих днів", які служать своїй батьківщині під умовою, що їм будуть заповнені фінансове забезпечення і люксові вигоди. Ми є нині державою лінятів, що вдовольняються купів-

лею співпраці нейтральних народів. Ми є народом людей, що бояться дискусії непопулярних питань, які вимагають для себе права на дозвілля, але не знають, як користуватись тим дозвіллям. Поблажливість у відношенні до себе самих зробила нас сліпими на небезпеки нашої доби.

„Поразка Америки не мусить бути наслідком нищівної зброї. Є легші засоби, щоб підбити політично невироблену націю. Це можна досягнути психологічною зброєю, економічним зашморгом, політичними шиканами, інтелектуальною субверсією.

„Таке фіяско не є неминуче; зокрема для народу добре інформованого і інтелігентного. Але тепер ми пливемо по блудній течії океану фальшивих інформацій”.

Американська політика, особливо ж у пункті, що нас найбільше болить, себто у відношенні до поневолених Росією народів, ви-

кликає серед українського суспільства гостро критичні настрої. Тож обвинувачення автора книжки „Нарід баранів” наша свідомість готова приймати з деяким вдоволенням. Однак було б ознакою нашої власної сліпоти і нашої власної поблажливості до себе самих, коли б ми не відчували в наведених уривках і докору, що може так само відноситися до нашого суспільства. Чи і ми не заспокоюємо себе пів-правдами, чи не оббріхуємо самі себе нашими, вічно повторюваними газетними вістками про „нові успіхи”? Чи не поринають наші маси в порожніх розвагах і чи не втікаємо всі від непопулярних питань? „Розвал великої держави-нації може вже близький” — тривожно, але мужньо заявляє американський автор своєму суспільству ввічі. Розвал великої, з великими задумами і посяганнями української еміграції напевно ближчий ніж розвал ЗДА, якщо далі плистимемо течією океану самоомани.

„МІСТ ПОНАД ДРІНУ”

Літературну нагороду Нобля за цей рік отримав югославський письменник — Іво Андріч. Положений на краю сьогоднішніх світів — західного і комуністичного — югославський світ у нашій уяві найчастіше зв'язується з прізвиськом диктатора Югославії, Тіта, і прізвиськом ревізіоніста в відношенні до його системи, Мільована Джіласа, автора відомої книжки „Нова кляса”. Тепер приєднується до них третє прізвисько: Іво Андріча. В тому сузір'ї цікаве те, що всі вони походять не з політичного ядра теперішньої Югославії, не з Сербії й Београду, але з периферії. Тіто — хорват, Джілас — черногорець, Андріч — босняк... І ще одне, що зразу впадає ввічі: — це особлива уважливості нобелівського журі до справжніх творчих досягнів в умовах комуністич-

ної диктатури. Пастернак — Андріч, між їх нагородженнями відстань двох років...

Завдяки високому відзначенню очі світу повернулись у сторону Югославії і преса подає ближчі інформації про автора. Судячи по імені, краян Андріча, Мільо Дор, характеризує письменника так: „Він ніколи не належав до тих, що хотіли виїти на сцену через спосіб життя, що звертав би увагу, через полемічні скандали або завдяки стилеві обрахованому на блеф і дразнення”. („Die Zeit”, Гамбург). Замолоду революціонер і в'язень, замішаний в атентат у Сараєві 1914 р., згодом дипломат, вкінці письменник, Андріч використовує в своїх творах досвіди і спостереження життя з таким великим діапазоном. Він один із перших увів у літературу модний

персонаж „відчуженця", воєнного героя, що не може вже знайти місця в суспільстві нормальних часів. Остання більша праця дає образ знову ж „модерного" світу концтаборів із вимушеними призначеннями.

„Міст понад Дріну", як каже цитований вище Мільо Дор, це символ 400-літньої історії Боснії, символ тривання творчої мислі, яка живе довше ніж руїники будівлі".

Присуд ноблівського журі зверне увагу і нашого суспільства на югославського письменника, а символ „Мосту понад Дріну", символ перемоги творчого духа над насильством і нищенням, близький і нашій свідомості. Є ще, як довідуємось із журнальних статей, і інші мотиви споріднені з нашою проблематикою. В другому великому романі „Хроніка Трав-

ніка" дія відбувається за часів Наполеона в Іллірії, штучному державному твориві, збитому насильно з різних країв і народів. Змістом роману є взаємини між підбитим народом, давніми турецькими панами і новим французьким здобувцем. Коли підставимо замість турків і французів, давніх і нових здобувців із української історії, матимемо паралелю. Та цим паралелю не вичерпується. Це не тільки соціально-політична проблематика наперствувань давніх і нових володарів над поневоленим народом. Турки — це Схід, Орієнт; французи — Захід, Окцидент. Оригінальність Андріча у вмілому поєднанні східних і західних впливів у творчості, проблема і глибоке завдання свідомості і творчості України, межевої землі на перехресті східних і західних доріг.

БОДАЙ ТРИШКИ НЕНОРМАЛЬНОСТІ

Недавно померлий американський гуморист, Джеймс Гербер, при кінці життя журився будучиною гумору й сатири, і давав поради, де шукати для них матеріалу. Є фактом — писав він — що всі ідеології не так уже вірять у свою правдивість, як у фальшивість інших ідеологій. А це було й є силою, яка підганяє параноїків і людей із маніякальною депресією до того, щоб ставати на чолі „рухів". Тотальна влада не тільки псує характер, але й притягає до себе людей з помішаним розумом. А все те прекрасний матеріал для сатири.

Але не тільки політика, а й сучасна психологія це копальня тем для гумориста й сатирика. Сьогодні кожна людина має враження, що вона має схізофренію, чи що вона схізоїдна або бодай має щось спільного із „схізо". А вже завзяття, з яким не так лікують ті недуги, як винаходять для них

нові назви, — це ж знаменитий матеріал для комедій. Взагалі практика психіатрії й психоаналізи постачає тих матеріалів багато. Оце недавній випадок: до кабінету психіатра вривається дама з окликом: „Пане докторе я маю психотерапію!" — Доктор мусів переконувати її, що у неї такої „хвороби" немає...

*****

Некомформісти

— Слухайте — каже один неконформіст до другого неконформіста — так далі бути не може! На жаль, Ваша краватка має докладно такий самий узор, що й моя, з тією різницею, що моя синя з жовтими смужками, Ваша жовта з синіми.

— Немає ради — каже другий. — Значить один із нас мусить купити собі нову краватку.

— Я маю кращу ідею, просто поміняймося ними!

МЕМУАРИ І ІСТОРІЯ

В одному з листів до редакції, якого уривки поміщені на сторінках „Чому?“, порушене питання споминів-мемуарів, яких кожен рік приносить багато, але які для історика не завжди особливо цінні.

На повідь мемуарів, які викривляють факти, нарікають і інші суспільства. Німецький критик Вальтер Герліц пише: „Ріг обильності мемуарів, оборон, обвинувачень, оправдань, признань, щирих і нещирих, бо здуманих і ображених на користі, справді надмірний і ледве чи можливо поставити греблю цій поводі“.

„...Тоталітарна революція мас... дала виплисти на верх здеклясованим людям пів-освіти або і без освіти, і відсунула на бік аристократію крові й освіти. Переважна частина споминкарів, що сьогодні і вчора від 1945 року завзято трудяться, не опановує ремесла цього мистецтва і не має природної суверенності духа, яка може вирости на ґрунті християнської віри або світської освіти.“

„...Тут починається подвійне, або потрійне завдання історика ставитись до всього — делікатно кажучи — з обережністю, ... досліджувати, як воно властиво було і якими були люди, що хочуть бодай самих себе розгрішити. Схвилювана і всякою можливою пропагандою настроєна публічна opinio не полегшує цього завдання. Хто тут досліджує, стає непопулярним, бо все те не було таким чудово простим, як то хотів би уявляти собі анонімний, але потужний пан „усі“...“

Для українського історика найновіших часів, при обмежених

джерельних можливостях, і серед маси спраглої присмних оман і опанованої анонімним і потужним паном „всі“, завдання ще трудніше. Однак українська історична наука не повинна залишати критичну аналізу поводі мемуарних мітів для будучих поколінь істориків, яким очевидно буде ще тяжче орієнтуватись...

Найвищий закон

Суворе представлення факту, як зумовленим і яким поганим він не був би, це без сумніву найвищий закон історика.

Леопольд Ранке
славний нім. історик

Нова збірка

Володимир Скорупський
ІЗ ДЖЕРЕЛА

Поезії

Обкладинка мистця Миколи Бідняка. — Торонто, 1961 — ст. 80.

Поки не вмієш любити „те інше“ в ближньому, ти ще не мудрий...

Китайська приповідка

Перські мудрості

Народження та смерть — це дві брами життя.

Де лежить великий скарб, там лежить також велика змія.

Щастя шукає тільки дурнів. Тому пий, хай отуманиться розум, щоб щастю могла подобатись твоя глупота...

Список книжок присланих до редакції помістимо в наступному числі.

ДУМКИ І ДОТЕПИ

Навіть для людини, що займає моє місце, важніше вміти мовчати, ніж говорити.

Папа Іван 23-й

Ніколи не було доброю політикою робити жертви коштом інших.

Роберт Шуман
франц. політик

Ми не повинні вколювати себе фальшивою вірою, неначе можливе ідеологічне або моральне порозуміння між тими, що будують мур у Берліні, і тими, що дали свободу своїм колоніям.

Д-р Дірк Стіккер
ген. секретар НАТО

Нага правда навіть на половину так не причаровує людину, як півправа під легким серпанком.

Жан Бокто
франц. письменник

Смакуни вимирають. Колись люди мали піднебіння, сьогодні мають тільки шлунок.

Геролд Ніколсен
англ. письм.

Нерон був продуктом своєї епохи. А все ж коли він помер, його статуї розбили і його ім'я всюди замазано. Помста історії більша ніж помста могутнього генерального секретаря. Смію вірити, що в цьому є потіха.

Л. Троцький
в книжці „Сталін”

До кінця мого життя я буду комуністом. Спочатку ми мусіли ховати наші ідеї, бо інакше відчували б ми собі буржуазні й інші сили.

Фідель Кастро
диктатор Куби

Побратимство зброї китайського і альбанського народів не може розірвати ніяка потуга світу.

Радіо Пекін

Вальтер Ульбріхт, комуністичний вождь Сх. Німеччини, має пряме телефонічне połącнення з Хрущовим, але в його апараті є тільки слухавка...

Берлінський дотеп

Вже вийшла

Нова книжка В-ва „КЛЮЧІ” — Серії: „ЖИТТЯ І МИСЛІ”

Д-р ТОМА ЛАПІЧАК:

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ

Критика і оборона

З м і с т:

Передмова. — Вступ. — Ревізіонізм і фідеїзм. — Чи можна критикувати націоналізм? — Хто може критикувати націоналізм? — Поміж словами і дійсністю. — Націоналізм і більшевизм. — Націоналізм і демократія. — Що ж таке націоналізм? — Шляхи оздоровлення. — Збережіть свої тіла! — Про домо суа.

Ціна книжки 2.50 дол.

Прохаємо замовляти в нашому видавництві.

ЧОМУ?

● З одного листа: „В моєму листі багато приємних слів для Вас, тож дозволяйте ще трохи гіркоти. Ваші передові статті мені не подобаються. Я людина конкретностей і та лірика мене ніяк не бере...”

З другого листа: „...Двома паралелями, що ніколи не стикаються, проходить українське життя. З одної сторони голошені принципи, засади; високого патріотичного вольтажу святкові промови, запальні статті, наміреневі Богослужби; срібні і золоті ювілеї, в яких ювіляти виростають до розмірів національних героїв і християнських святих. З другої сторони практичне життя, внутрішня постава і основне скерування душі заперечують те, що так палко, святково і декларативно визнається. Є журба і стурбованість за ту душу у передових статтях. Тому люблю їх, радо читаю їх, бо там є життя там є і сум і там є радість, там є тепло...”

Від редакції: Кожне число нашого журналу має 64 сторінки. Ясно, що не всі статті, як і не всі читання, цікавлять кожного читача. Але припустім, що тільки одна десята частина з-поміж них хвилюється проблемами, що їх порушують наші передові. Тоді дозволимо для тієї однієї десятої частини відвести одну тридцять-другу частину сторінок... Бо ж не одним хлібом і не одними доторкальними конкретностями живе людина...

● Систематично переглядаю американську пресу. Скільки в ній місця для всього, чого душа бажає. А все аж не знаходжу в ній такої маси споминів, причинків до споминів, додатків до споминів, як у наших малих і бідних газетах. Масмо навіть кілька видань, які живуть тільки споминами... Люди пишуть сваряться за

те, що і як діялось сорок років тому. Для історика це цікаве і потрібне. Але для звичайної людини все те передаване, навіть нудне. А що вже говорити про молодих?! Може було б добре зорганізувати при наукових установах якісь „комісії” чи „архіви” споминів. Туди передавали б рукописи й машинописи. Комісія час-до-часу влаштовувала б дискусію отриманих споминів, і так устійнювалися б справді цінні для історії матеріали. Дещо з таких збірок можна б і видати друком для ширшого вжитку.

Відповідь: Добра ідея, але чи мало розумних думок виринає серед нас?! Горе в тому, що і споминкарство відбиває неначе в дзеркалі наші внутрішні політичні поділи. В споминах окремі люди і партії переживають свої колишні розходження. Спомини ще далі не є справою історичної науки і матеріалів для неї, але справою політики або справою педагогіки. Задля політичних або задля виховних цілей то забронзовуємо минуле, то... обкидаємо його болотом. А все те разом — це доказ, що живемо — у протиставленні до згадуваної Вами американської преси — минулим, а не сучасністю і не думкою про будучину.

● Посилаю Вам два вирізки з газет. Маю враження, що Ви їх не читаете, бо не знаходжу відповідей на різні напасті, скеровані проти „Листів” і особливо проти їх редактора. Не читати неприємних речей — це для нервів може й добре, але для редакції журналу не завжди корисне. Чи може боїтесь полеміки?

Відповідь: За прислугу дякую. Що-правда, ми вже перед тим читали ті присмаки. І Ваш здогад у великій мірі слушний. Ми не хотіли б у нашому журналі забагато полеміки, а вже того роду по-

леміку, до якої запрошують прислані Вами зразки, взагалі відкидаємо. Замість полеміки ми хотіли б дискусії різних думок, але знову ж прислані Вами речі до дискусії не надаються. Їх цілком є тільки підорвати пошану і довіря до немилого журналу і немилого редактора серед читачів, які того журналу не читають і з думками його редактора не знайомі. Читачі, що мають можливість порівняти полемічні випадки з поглядами, які висловлюються „Листами” або з думками, що викладені в книжках редактора, самі зрозуміють „шляхетну” ціль полемістів.

Ось один вирізок (із „Самостійної України” — Чикаго) нарікає, що в „Листах” немає хребта. Бо... один автор сумнівався, чи доцільно зосереджувати увагу суспільства і його засоби на будову пам’ятників, а інший автор назвав урочисте відкриття пам’ятника Шевченкові в Вінніпегу великим психологічним і політичним успіхом. Щось подібного (— практикованого в поважній світовій пресі —) не поміщається в голові редактора, для якого ідеалом хребта є панна Ванда в Івана Франка, яка раз заучивши пісню „Бодайся когут змудив” виводить її в кожен пору дня і ночі, в кожен пору року аж до самої смерті. Навіть різні відтінки тієї самої, чи подібної думки — це щось незрозуміле, це гріх проти хребта... Як тут дискутувати з того роду хребтом? Взагалі хребет це добра річ, коли на ньому тримається ще й якась голова...

А другий вирізок із „Шляху перемоги” — Мюнхен. Ще добре не зостигла покійна поетка, а вже її приятель друкує листи від неї з такими епітетами для редактора „Листів до Приятелів” як „небезпечний тип” і „нуля”... Чи можна дискутувати з такими шляхетними голосами з-поза гробу? Зрештою високу якість тих випадів о-

цінив уже і споріднений із „Шляхом перемоги” орган: „Гомін України” — Торонто. Там також друкувався той лист померлої поетки, але те місце з випадками пропущено...

Вкінці пам’ятаємо погідну тривогу, яку іноді висловлював сл. п. президент Андрій Лівичкий. Він говорив: — „Не добре з нами, коли нас уже і не лають”. — Прислані Вами вирізки — виходило б — повинні свідчити, що з нами покищо ще зовсім добре...

ОПЛЕСКИ ЯК ЗБРОЯ

Дотеп, алегорія — це засоби, якими користується свобідна думка людини здавлена диктаторськими режимами. Так само використовують сміх і оплески в місцях і при нагодах не дуже бажаних для диктаторів. Німецька преса хотує цікаві приклади із Східного Берліна:

В державній опері йшла вистава „Фіделіо” Бетовена. Спів актора: „Я посмів відважно сказати правду, і нагородою за це кайдани” — публіка привітала довготривалими оплесками...

Підчас змагань англійської дружини копаного м’яча з місцевою публіка так демонстративно виявляла симпатії англійцям, що центральний орган ком. партії „Носс Дойтшлянд” висловив їй гостру догану.

В Ляйпцігу йшла вистава драми Чехова. Коли в одному місці п’єси акторка висловлює сентиментальний жаль з приводу відходу російського гарнізону з її міста: „А тепер вони відходять, наші приятелі!” — зала вибухнула нестримним реготом...

Департамент Юстиції прохас пригадати обов’язок усіх не-громадян ЗДА продовж січня виповнити т. зв. *Address Report*. Формулярі можна дістати в поштових урядях і там же треба, виповнивши, їх передавати.

На добру пам'ять

ЗБІРНЕ МЕЦЕНАТСТВО

Є у нас традиція і досвід: — громадою робити те, чого не може зробити окрема людина; співпрацею будувати те, що не під силу одиниці. Ідея нашого „Збірного Меценатства” спирається на ту традицію і хоче дати українській вільній думці і вільному слову можливість розвитку.

Подасмо список наших Приятелів, членів Меценатства за 1960 рік, які живуть в ЗДА. Список членів „Зб. М.” з Канади і Австралії в наступному числі. Всім членам Зб. М. вислано вже листа-подяку ч. 9 і також премію за 1960 рік: нову книжку серії „Життя і Мислі” (Т. Лапичак: Український Націоналізм). Окремо дякуємо тим Приятелям, що прислали вкладку, але прохали не називати їх у списку.

А. Антипів, Детройт, Міч.
 М. Белендюк, Асторія, Н. Й.
 О. Березюк, Гіббінг, Мін.
 П. Біланюк, Детройт, Міч.
 О. Дерій, Балтмор, Мд.
 З. Дончук, Фила, Па.
 С. Дорошак, Бофало, Н. Й.
 Б. Филипчак, Пассейк, Н. Дж.
 М. Галій, Річмонд Гіл, Н. Й.
 Н. Гіряк, Клифтон, Н. Дж.
 Б. Гіряк, Клифтон, Н. Дж.
 Б. Гнатюк, Моргантаун, В. Вір.
 П. Гончаренко, Детройт, Міч.
 І. Гурин, Тінек, Н. Дж.
 Н. Жежелевська, Бруклін, Н. Й.
 А. Жуковський, Стіл, Н. Дак.
 Р. Залуцький, Чикаго, Іл.
 Яр. Заремба, Елизабет, Н. Дж.
 В. Іващук, Де Плейнс, Іл.
 А. Яременко, Джерзі Сіті, Н. Дж.
 К. Кізюк, Честер, Па.
 М. Клепачівська, Вермонт, Іл.
 А. Кобрин, Честер, Па.
 М. Корчинський, Н. Фолс, Н. Й.
 О. Кос, Балтмор, Мд.
 Ю. Коритко, Данкірк, Н. Й.
 Р. Криштальський, Ньюарк, Н. Дж.
 Р. Крохмалюк, Детройт, Міч.
 П. Кулиняк, Фила, Па.
 М. Курах, Клівленд, Огайо.
 Т. Лапичак (2), Чикаго, Іл.
 Т. Ліскевич, Чикаго, Іл.
 Л. Ломіш, Данкірк, Н. Й.
 О. Матковський, Чикаго, Іл.
 П. Мегік, Фила, Па.

Й. Мигайчук, Клівленд, Огайо.
 І. Мриц, Л. Айленд Сіті, Н. Й.
 О. Ничка, Пассейк, Н. Дж.
 † Юл. Налісник, Нью-Йорк.
 Н. Пазуник, Фила, Па.
 К. Паньківський, Скатсдейл, Аріз.
 М. Паньківська, Скатсдейл, Аріз.
 Т. Парфанович, Бофало, Н. Й.
 І. Пасічняк, Данкірк, Н. Й.
 М. Пежанський, Л.-Айленд Сіті, Н. Й.
 І. Поритко, Фила, Па.
 Т. Рожанковський (2), Гадсон, Н. Й.
 І. Розгін, Сентралія, Іл.
 М. Ромах, Кемден, Н. Дж.
 Л. Рудавський, Ст. Пол, Мін.
 І. Савицька, Фила, Па.
 М. Салдит, Бофало, Н. Й.
 М. Самотівка, Тонавенде, Н. Й.
 Т. Сеядзік, Трентон, Н. Дж.
 І. Сірій, Фила, Па.
 М. Сірій, Чикаго, Іл.
 А. Скробко, Л. Енджелес, Кал.
 Мир. Стахів, Самервил, Н. Дж.
 Б. Стефанович, Ньюарк, Н. Дж.
 Б. Стефурак, Чикаго, Іл.
 Т. Стельмах, Л. Енджелес, Кал.
 Е. Стецьків, Бофало, Н. Й.
 Р. Трешніновський, Бреквил, Огайо.
 Б. Турко, Джерзі Сіті, Н. Дж.
 І. Шох, Флашінг, Н. Й.

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Це число „Листів до Приятелів” поважно сг’знене. Мало вийти в половині грудня. Причиною цього було захворювання друкара-складача, і то в найтісніший час перед Різдом. Прохаємо розуміння і вибачення.

Наступне число за січень-лютий вийде своєчасно.

Кожним разом на початку року звертаємось до Вас, наші Приятелі, з проханням якнайскоріше відновити передплату. Для всіх нас це самозрозуміле в відношенні до чужомовних газет і журналів, і там ми не спізнаємось. Чому ж до своєї преси мали б ми застосовувати інші звичаї?! Сподіємось, що цього року в січні надішле дійсну передплату. Післяплата це велика перепона в нашої і так не дуже легкій праці.

З прикрістю мусимо ствердити, що певна кількість наших читачів, не зважаючи на пригадки, досі не вирівняли належності за 1961 рік. Як тяжко відбивається це на праці видавництва, яке не має масового збуту і не має ніяких фондів, але спирається виключно на передплату, це ясне. Прохаємо тих спізнених наших Читачів якнайскоріше сплатити довг.

Фонд помочі неспроможному братові

На цей фонд прислали Вшан. П. П.: по 5 дол.: І. Ганас, Гмлтн; Хр. Голубець, Чкго; М. Клепачівська, Вермонт 3 і 2; о. д-р В. Кушнір, Внпг; П. Постолук, Дж. С. — По 4 дол.: П. Плевако, Париж. — По 3 дол.: — д-р С. Дорошак, Бфло; П. Кулиняк, Ньюарк; д-р Ю. Феценко-Чопівський, Врмнт. — По 2.50 дол.: М. Сениця, Квлд, І. Скиба, Трнто. — По 2 дол.: М. Волошин, Бейон, В. Лазечко, Дтрйт. — По 1 дол.: — С. Байдак, Кан., Ст. Глушко, Днвр, о. д-р Б. Желехівський, Бнд-Брук, І. Зельський, Внпг, Е. Лятишевський, Дтрйт, В. Ростун, Чік., М. Стратієнко, Фил., М. Сивий, Карнегі.

Щиро дякуємо. Далі буде.

Умови передплати	
на рік	5.00 дол.
на півріччя	2.75 дол.
окреме число	0.50 дол.
Адреса „Листів до Приятелів”	
— Letters to Friends,	
P. O. Box 428 Newark 1, N. J., USA	

Адреси для Австралії:	
Dr. V. Bilynskyj,	43 Mathoura Rd.
Toorak SE. 2	Victoria, Australia.
Mr. I. Hrynowych,	Lot 85 Springfield
Ave,	Blacktown N. S. W. Australia.
Mr. T. Pasiczynskyj,	60 Hughes St.,
Mile End.	South Australia.

В-во „БЛЮЧІ”

З а р е д а к ц і ю : М. Шлемкевич

За в-во: Д. Кузик, Л. Ломич, О. Олесницький, Ом., Тарнавський

Ціна 1.00 дол. (Подвійне число)

LETTERS TO FRIENDS

P. O. Box 428

Newark 1, N. J.